

KULT RADA

OD ISTOG PISCA:

Le rendement optimum du travail ouvrier. – Paris, Payot, 1923; 490 str. vel. 8°

Les stimulants modernes du travail ouvrier. – Paris, Les Presses universitaires de France, 1923; 380 str. vel. 8°. (Rasprodato)

Herni Ford, *Moj život i rad.* Prevod i predgovor. – Beograd, S. B. Cvijanović, I izd. 1923., II izd. 1924; str. 192.

Alkohol i rad. Može li alkohol povećati energiju za rad – Beograd, Savez Trezvene Mladeži, 1924; 15 str.

Zemljoradnja i industrija. Pogled na prošlost, sadašnjost i budućnost. – Novi Sad, Matica Srpska, 1925; 32 str.

Svetozar Marković. Pedeset godina posle njegove smrti. – Beograd, 1925. (Rasprodato).

Agrarna i industriska politika. Litografisana predavanja na Pravničkom Fakultetu u Beograd. – Beograd, K. Bojković, 1926., 240 str.

„Organizovanje demokratije“ u Almanahu jedne Grupe *Generacija pred stvaranjem.* – Beograd, Grupa S. K. A. 1925; str. 17–27.

RAD. List za odbranu i organizaciju radnog naroda. Izlazi od 1. maja 1926. Urednik dr. D. Jovanović.

Dr. Dragoljub Jovanović
profesor beogradskog Universiteta

KULT RADA

****FOTO****

Izdaje **RAD**

BEOGRAD, DVORSKA 3

1927

Drugarici moga života
Mojoj najboljoj saradnici

**Rad je Bog savremenog čovečanstva,
Bog u svojoj strogosti te reči, koji zamenjuje
sve druge Bogove**

EMIL ZOLA.

**Svuda gde se danas odigrava moderan život, u
svima radionicama, na svima gradilištima, u svima
fabrikama, na svima salašima i njivama, u svima
političkim forumima, ljudi koji rade treba da osvajaju
sve veća prava.**

**Zato je potrebna njihova stalna klasna
organizacija za ekonomsku i političku borbu.**

ŽAN ŽORES.

**Zato što znam da na ovom svetu
postoji samo jedna sreća: stvarati i
uvek stvarati, starao sam se u svako
doba uzrasta da moja kći bude srećna,
to jest da stvara.**

ŽIL MIŠLE.

UVODNA REČ

Još pre nego što se svršio svetski rat, dok smo bili u izgnanstvu, osetili smo da se mora pristupiti jednoj reviziji ideala. Učinilo nam se da se nove generacije ne mogu više oduševljavati onim snovima koji su lepšali mladost naših otaca. To osećanje su imali, još onda, ne samo oni među nama koji su već bili zapojeni jednim socialnim idealom, već i sami protagonisti jugoslovenskog nacionalizma, ljudi čije najveće težnje su se zaustavljale na okvirima jedne srpske, srpsko-hrvatske ili u najboljem slučaju jugoslovenske države.

U maju 1919. godine, jedan od viđenih omladinaca nacionalista, emigrant iz Hrvatske u Srbiju, poznat sa zagrebačkog veleizdajničkog procesa, Stevan Galogaža, posvetio je piscu ovih redova, preko GLASNIKA JUGOSLOVENSKE OMLADINE u Parizu, ovu kratku ali značajnu pesmicu:

POSLEDNJA O KOSOVU

**Beše izvor snage, vajar jedne duše,
Svaki Jugosloven stvarao mu pesmu,
I u duge crne nekadanje suše
Požudno se išlo na kosovsku česmu.**

**Danas je to prošlo, i robova nema...
Umireni Lazar cvetnim poljem šeta,
Smeje se i gleda Kosovo što drema
Ispod pljuska sunca, svečano, bez kreta.**

**I, dok prošlost burna sneva lugovima,
Podmlaćeni Marko ide plugovima. –**

Do sada su isticane dve naše osobine, kao razlog nacionalnog ponosa: herojstvo i demokratski duh našeg naroda. Te osobine su bez diskusije uzdizane, i smatralo bi se za bogohuljenje uzeti ih u pretres, a za zločin pokušati odreći im vrednost većitog ideala. Nama se čini, međutim, da novo pokolenje mora okrenuti svoj pogled na drugu stranu, a dosadašnje ideale primiti sa izvesnom rezervom.

Jasno je da mi ne možemo tražiti predmet svoga divljenja i uzore za svoje delanje u jednoj prošlosti punoj primitivnosti, surovosti i nepravdi, u jednoj prošlosti, zatim, gde nas sve deli jedne od drugih. Junačka dela naših predaka mogu se naučno ispitivati, ali nas više ne mogu inspirisati. Možda je baš ta prošlost kriva što smo ekonomski i kulturno toliko zaostali, što ne volimo rad i ne umemo da se udružujemo za stvaranje. Tako se moglo desiti da u sred modernog industrijskog, računarskog i praktičnog sveta mi imamo izgled jednog vojničkog, kavaljerskog i raspevanog naroda. Ove osobine su nam donele puno laskavih pohvala sa svih strana. Ali, i pored njih, mi patimo od velikih društvenih nesreća najgore vrste: živimo kao varvari, a pokvareni smo kao narod koji umire. U doba kad je i sam rat – rat za koji smo tobože stvoreni – postao jedno veliko organizovano i pretežno

ekonomsko preduzeće, mi smo nesposobni za organizaciju, a pre ekonomskih pitanja još uvek stavljamo istoriske, filološke i partizanske raspre. Neka kojom nesrećom sutra izbije kakav rat, pa bi se videlo šta vredi naše toliko slavljeno junaštvo! Krajnje je vreme da se prilagodimo novim prilikama, i da se sa ostalim narodima počnemo takmičiti baš na ekonomskom, socialnom i kulturnom polju, gde smo do sada bili najslabiji.

Drugi razlog naše nacionalne oholosti jeste naša takozvana urođena demokratičnost kojoj nema ravne u svetu. Već pedeset godina se mi u Srbiji sa ponosom busamo u grudi zbog svojih demokratskih ustanova i zbog demokratskog duha naše inteligencije. Šta je tu u stvari? Nas su Turci nivelisali uklonivši nacionalno plemstvo: ostao je jedan seljački, pretežno stočarski narod. Taj narod se posle višestolnog političkog robovanja jednim delom ekonomski pridigao. Počela mu je više težiti turska vlast kad je u Carigradu oslabila centralna uprava, pobunio se, i uz pripomoć inostranstva i prečanske buržoazije, oterao Turke preko granice. Naša inteligencija je tada, i još čitavih sto godina, i sama bila seljačka, te nije čudo što se osećala blizu naroda, što je sačuvala njegove manire i neke njegove zdrave osobine. Zbog toga nema razloga da se ponosi. To u stvari nije demokratski duh, već primitivnost, nije evoluisan mentalitet, već prostačka jednostavnost: mi nismo otišli dalje od drugih nego smo samo zaostali.

Danas je potrebna jedna nova vrsta heroizma: potreban je heroizam rada. To znači istrajnost na poslu, čestitost u izvršenju, socialnost u nameni. Do izraza treba da dođe pravi demokratski duh. To znači svesno simpatisanje sa najširim slojevima narodnim, rad oko njihovog ekonomskog i duhovnog podizanja, saradnja intelektualnih i ručnih radnika na izgrađivanju jedne opšte kulture.

Ovo nekoliko malih oglada neka posluže stvaranju heroizma rada i razvijanju istinskog demokratskog duha.

DRUŠTVO BEZ KOMPASA

JEVTINI ŽIVOTI

Naša zemlja prolazi kroz jedno kritično doba, i potrebni su čoveku sva čvrstina volje i celo bogatstvo rasne svežine da bi očuvao netaknuto poverenje u sudbinu našeg naroda.

Razmišljajući prilično o toj krizi, za koju držimo da je prvenstveno moralna, mi dolazimo do zaključka da ona nije tako skorašnja kako nekima izgleda. Prilike pod kojima živimo poslednjih godina samo su ubrzale razvoj jednog filma koji već odavno teče pred istorijom, ali sporije i pod slabijom svetlošću.

Rat, čiji trag je ostao tako jasno obeležen u uspomenu sviju, bio je, u moralnom pogledu, samo strahovito ubrzanje običnog života. Događaji poslednjih meseca čine utisak jedne manje strašne ali isto toliko oštre miniature naših poratnih prilika. Kao što je rat otkrio našu snagu i razgolitio naše slabosti, tako ovo doba unutrašnje krize pokazuje suštinu

naše prirode: da smo siloviti, da imamo malo smisla za racionalan život, da slabo vodimo računa o dobru drugih.

Tegobe i uzbuđenja za vreme rata i posle njega, neobični uspesi i nepogode u kojima se valjalo brzo odlučiti, sudbonosne greške i srećna herojstva koja su spasavala sve, pobeđe sitnih osobina nad krupnim vrlinama, – sve je to davalo prilike svakom pojedincu da se prikaže u pravoj boji i narodnoj celini da otkrije svoje snažne i slabe odlike. Videlo se da ne umemo, ni kao pojedinci, ni kao celina, pametno raspolagati živim snagama svojim, da traćimo nemilice najdragocenija bogatstva, jednom reći, da su kod nas *ljudski životi jevtini*.

Da se ovaj prividno prost zaključak odnosi samo na zbir žrtava u ratu, ne bi se moralo ništa više reći. Nikome nije potrebno dokazivati da su naši gubitci bili nesrazmerno veliki; a svi su skoro složni u tome da bi, sa više pažnje i mudrosti, broj izginulih bio manji. Kad bismo, kao ostatci jednog naroda, samo tu muku imali na duši i razumu, bilo bi već dosta razloga da se priberemo, uozbiljimo i zamislimo, ne za jedan minut – kako se radi u drugim zemljama o prazniku primirja – već jednom za svagda. Svi koliko nas je treba sa drhtavicom da se pitamo: zar toliko da stane naše čisto geografsko ujedinjenje? Zašto je toliko moralo stati? Je li moglo biti drukčije? i: Kako zameniti izgubljene?

Ali to nije sve. Nisu bili jevtini samo *njihovi* životi, i nije samo njihov prinos zajednici ostao nepotpun. Na svetlosti ratnog požara i u zlom vremenu što je nastalo posle, opazili su oni kojima nije oduzet vid da smo svi neštedimice rasipali svoje životne snage. Ko sme reći da je živeo prema zahtevima razuma? Ko se može pohvaliti da još uvek ne tuče *vreme* i da ne baca *materijalna bogatstva*, koja su, na kraju krajeva, iskristalisana radna snaga i utrošeno vreme?

Razlika između onih koji su pali na bojnopolju i nas koji živimo bez računa je u tome što su oni umrli naprasno, dok mi umiremo sporije, ali u stvari strahovito brzo. Svi moramo umreti, ali svi volimo život, jer on je ipak jači od smrti. Ostaje samo da se nađe *formula uspešnog života*. Svuda u svetu ljudi traže tu magisku formulu, ali bi se reklo da smo Jugosloveni najdalje od nje. Zato tako morimo sami sebe i jedni druge. Zato čovek i ljudski život tako malo znače kod nas.

*
* *
*

Kad se ima u vidu ova osnovna crta našeg karaktera, postaje jasno, zar ne, zašto se u privatnim i javnim poslovima *čovekova proizvodna snaga* nemilice troši, i što se *čovekova ličnost* tako malo poštuje. Ove dve društvene vrednosti – čovekova proizvodna snaga i njegovo dostojanstvo – probijaju se sve više u prvi red, u koliko jedna sredina postaje kulturnijom. U našoj zemlji su i jedna i druga još potisnute vrednostima niže vrste. Pre Radnika dolazi parazit i obesni rušilac, ispred Čoveka staje partijaš, ulizica i intrigant.

Ova zla se često pominju u razgovorima i u štampi, i čak se, možda, preteruje u jadanju. Niko ne nalazi ništa bolje kao lek do da kritikuje druge. Ta kritika pokazuje da svi u stvari znamo šta ne valja – kod drugih, a često i kod nas samih. Trebalo bi samo da „uzmemo sebe u ruke“ i da sebi dademo računa o svemu što činimo.

Neki misle da *vera* može regulisati naš život. Verska mistika teško će biti u stanju da zadrži našu silovitost i da zauzda strasti, te ne treba mnogo očekivati od crkvenih

propovedi. Posle toga, vere su kod nas različite, i – opasno je od njih očekivati duhovno jedinstvo koje nam nedostaje.

Najbolje će biti, *da razmislimo*, jer tako ćemo najlakše doći do uverenja da, *nema smisla* davati život u bescenje, bila reč o nama ili o drugima. Nema smisla! Uzete ozbiljno u svakoj prilici, ove dve reči mogu zadržati ruku i jezik od štetnog dela onako isto, kao što druge dve-tri reči: *Šta me se tiče!* – odveć česte u našem životu – donose najveće nesreće. Njih je izgovorio, glasno ili u sebi, onaj lekar što je položio jedno dete na operacioni sto, pa nije hteo otpočeti operaciju, dok otac ne položi novac... Koliko bi manje jada danas bilo u našem društvu, da se oni koji zlostavljaju ljude, u privatnom i javnom životu, pitaju, pre no što se odluče na te ružne postupke, da li to ima smisla?...

Ovim nećemo reći da moralni obziri ne mogu biti vrlo snažni, ali smo uvereni da se moderan čovek rukovodi prvenstveno *razumom*. Kako kod nas još uvek prevlađuju strasti, nije čudo što smo ogrezli u nepojamnim mržnjama, u ličnim osvetama, u neograničenoj bezobzirnosti. Prva stvar je, zato, da se naviknemo misliti o onome što činimo. Ja verujem u zdrav razum našeg sveta, osobito naših seljaka. Ali taj zdrav razum teško dolazi do reči, a najteže, reklo bi se, kod „najboljih“, mislim na školovane ljude. Ovi su, međutim, pozvani da prvi stave prst na čelo i da ništa ne čine laka srca. U očima prostoga svega, koji ima jako osećanje pravde, oni predstavljaju državu i duhovno vođstvo, i opasno je dati utisak da – bio rat, bio mir – narod uvek plaća polupano posuđe. Oni koji su određeni da predstavljaju vlast moraju se prvi približiti primeru harmonična života. Njima je to najlakše, jer su oni najpristupačniji razlozima nauke i razuma.

*

Sve se svodi u životu na veći ili manji „trošak“, pošto se sve na ovome svetu plaća. Nezgodna je samo u tome što se kod nas napravi lom i bez muke, što nam i veselja ne može biti bez loma i što, najzad, račun nikad nije srazmeran zadovoljstvu. Razum zahteva da se vaspostavi srazmera između koristi i žrtve, između uživanja i cene, intenzivnosti i trajanja, života i umiranja. Harmoničan život je u glavnom pitanje mere.

ISKIDANI ŽIVCI

Koliko to ima godina Anatol Frans? – pitali su me neki mlađi drugovi, kad su čuli da je naš dobri učitelj spremao, posle *Malog Pjera* (*Le Petit Pierre*) i posle *Života u cvetu* (*La Vie en Fleur*), novu knjigu koja bi se zvala *Pod ružom* (*Sous la Rose*). Star je blagi filozof: njegova ličnost opkoračuje čitavu drugu polovinu devetnaestog veka i prvu četvrt dvadesetog. Bogovi, u koje on ne veruje, ali koje od njega niko lepše nije opevao, bogovi grčke i rimske starine učiniće, nadajmo se, da Frans uđe i u drugu četvrt našega veka. Njegova sveža slika i sve određena propoved njegove plemenite misli potrebniji su nam no ikad u ovom mutnom vremenu.

Video sam ga i čuo poslednji put pre nekoliko dana, na proslavi koju je pariski narod priredio prilikom prve stogodišnjice rođenja Ernest-a Renan-a, finog mislioca, koga Frans u mnogome nastavlja. Kad je najveći književni umetnik našeg doba ulazio u dvoranu, nekoliko hiljada ljudi i žena iz najskromnijih društvenih krugova ustali su na noge i aklamirali ga nekoliko minuta, dok se on zbunjeno sklanjao u zadnje redove... Naterali su ga da sedne na počasno mesto, u senci velike statue na čijem se vrhu zamišljeno smešila snažna i otmena Renan-ova glava. S druge strane je sedeo opet jedan starac – kad ga čovek

vidi, ne bi mu dao više od 50 godina – Ferdinand Buisson, veliki pedagog, bivši profesor Sorbone, sada narodni poslanik i predsjednik Lige za odbranu čovekovih prava. Kad je jedan od govornika pomenuo jedno za drugim imena ova dva vođa francuske napredne misli, hiljade duša, koje su ispunjavale najveću dvoranu u Parizu, ponovo na nogama, pljeskale su, klicale, plakale od radosti, divljenja i zahvalnosti. Nikada imperator i kralj nisu bili slavljani sa više ushićenja.

Anatol Frans je rođen 1844. Kad je umro imao je ravno osamdeset godina. Ferdinand Buisson je sada u osamdeset petoj. Pored sve svoje „zelene starosti“, kako kažu njegovi zimmjaci, Frans je do kraja života bio prilično nežan i morao mnogo da se štedi. Ali je mozak ostao netaknut. Njegova poslednja dela su čak možda čistija, viša i još bistrija nego ranija, a govor koji je posvetio „svome omiljenom i obožavanom učitelju“. Renanu veličanstveno je savršen i čudesno prost. Buisson je znatno čvršći. On i danas stanuje u jednoj maloj ulici usred Pariza, na petom spratu – bez lifta – i ide kud god ga pozovu: omladinci, žene, radnici, slobodni zidari, hrišćanski socialisti, svi mogu uvek računati na njegovu saradnju. Ne zaboravi da je član Parlamenta i predsjednik Lige čovekovih prava, gde je posvednevno zauzet. U poslednje vreme se primio za političkog savetnika jednog novog velikog dnevnika.

Nisu oni sami. U francuskom naučnom i javnom životu najvažnije uloge igraju vrlo stari ljudi. Duga bi bila lista njihovih imena. Ne pominjem ni mnogobrojne starce i starice koji doživljuju sto godina: novine svakog časa objavljuju njihove dirljive proslave. U svima zemljama se nađe tako starih ljudi, naročito na selu. Čudnovatije je da toliko žive i da tako pozno rade i stvaraju umni radnici koji su se zamarali bez prestanka, i čiji živci su bili istežani kroz čitav jedan vek. Zanimljivo je pitati se: u čemu je tajna njihove istrajnosti.

*

Odgovoriće mi se možda, da i kod nas ima starovečnih ljudi među intelektualcima, i navešće primer jednog starca sa bradom mudraca. To je izuzetak, i taj primer, ma kakav inače bio njegov stvarni značaj, samo pokazuje koliko su živci i životna krepost važne stvari, koliko treba umeti ekonomisati ta oruđa sigurne pobede.

Svuda se čuje da smo mi mlad narod, mlada rasa, i da su naše životne energije slične zemlji koja u svojim nadržima nosi neiscrpna bogastva. Otkuda dolazi onda da se kod nas namršten čovek sreće češće nego nasmejan, da su nam ljubavne pesme tužne kao molitve i da su lica tolikih naših ljudi složena kao maske glumaca i tragediji? Pitanje je krupno i ozbiljno. Naša mladost ne liči nimalo na mladost američanskog naroda, na primer. – Nije li, možda, taj veo tuge i gneva koja pokriva naša lica trag višestoletnog robovanja? Nisu li naše uglaste fizionomije ocrtane trajnim grčem koji izazivaju patnja i očajanje? Naši očevi su se bez poštete kidali i jeli, kao što se kida konopac koji drži privezan brod o koji se otimaju razuzdani talasi, i kao što se jede sveća šibana vetrom: ne ide se napred, ne živi se u svetlosti, a otporne snage čile u ništa.

Hvalimo sudbinu, ipak, što nam robovanje nije ubilo dušu, što nam je ostao ponos. Nas živčani napor, često rđavo upravljen i retko pametno vođen, nikad nije značio podlost i nisko najamništvo silama mraka i tiranije. Ako smo grešili i ako se još grešimo o same sebe i o druge, to je više iz neznanja i naše urođene silovitosti nego iz pokvarenosti. Više volim da smo strogi i surovi no da kukavički priklanjamo glave pred nepravdama prolaznih gospodara. Mi smo narod koji voli slobodu i ravnopravnost, i koji je svoju ljubav uvek jasno izražavao: zato nam obrazi nose tragove udaraca. Kad smo morali ćutati, protest nam se ocrtavao u očima i iznad obrva: zato se lakše mrštimo no što se smejemo.

Život nam još nikad nije bio veselje. Sve što smo postigli, kao narod i kao pojedinci, stalo je neizmerno skupo. Tako je bilo pre pet stotina godina – svedoci su Meštrovićevi kipovi; tako je bilo juče – vidi se po tome što umiremo pre vremena, za sebe i za društvo. Onim što su nam ostavile životinje nedaće još nismo naučili rukovati s merom i s rasporedom.

*

Otkuda dolazi da većina naših t. zv. „intelektualaca“ zaključava mozak odmah posle tridesete godine, ako ne već posle završnog ispita? Šta biva sa tolikim pesnicima i književnicima iz đaćkih družina? Gde se izgube toliki mladi ljudi koji na visokim školama i na Universitetu „mnogo obećavaju“? Kaže se da sve to progutaju administracija, politika i palanka. Taj odgovor nas ne može zadovoljiti: ni državna služba, ni javni život, ni mala sredina nisu apsolutne prepreke duhovnom životu. Čak bi se moglo reći: naprotiv. Istina je da kod nas ima malo podstreka za kulturno razvijanje. Ali to ne opravdava one koji su prošli kroz školu. Norveška sela su u mnogo gorem položaju nego naše varošice, pa se tamo beskrajno više čita i misli.

To gladovanje duha – kome, reklo bi se, nemalo smetaju prepuni stomaci! – pre se dade objasniti rđavim rasporedom umnog rada u mladosti, nenormalnim fizičkim životu i nemanjem navike stalnog rada. Nikada neću zaboraviti reči jednog diplomiranog studenta, koje sam čuo kao maturant: „Slupao sam diplomski za mesec dana“. Od toga doba sam se navikao na takvo shvatanje umnog rada. Skoro je redovno da se ispit prekrši preko kolena. Ostatak vremena se satire bez ikakva računa. Nije čudo što se posle u varošpi poznaju samo one ulice koje vode od kuće u kancelariju i u kavanu...

Ređe se dešava, ali ni to nije isključeno u našem neuravnoteženom društvu, da čovek izgubi moć umnog rada samim radom. To biva sa onima što su „strašno načitan“, što „sve znaju“ i kojih ima svaka naša varoš. Tu dolaze oni za koje se kaže da su „poludeli od učenja“ i da su im knjige zavrtele mozak. To su, najzad, oni veliki čitači koji u tridesetj godini spadnu na novine i celo svoje znanje sruče na kavanske stolove. Produže li da rade, oni se ponesu u svome prezrenju iznad svega što nije knjiga – tuđa knjiga, jer oni malo pišu ili uopšte ne pišu. To su mahom vrlo nekorisni članovi društva, od kojih zajednica nema obično ništa. Ostaju stari momci, ili, ako se ožene, unesreće ženu i izrode nakaze.

Nisu naši preci zama robovali pet vekova. Ne možemo se mi za nekoliko desetina godina slobodnog života pretvoriti u intelektualnu rasu kao što su Francuzi, niti se naš čovek može prilagoditi prekonoc umnom naporu kakav zahteva moderni život. Naše moždane rezerve su siromašnije, mada je naš krvni napon možda veći. Ne rukujemo li obazrivo živčanim snagama kojima raspolažemo i ne krepimo li ih postupnim vaspitanjem, one popuštaju ranije no kod drugih; a ako silujemo oči i mozak, brzo se onesposobimo za svaki rad. Onda stariji „idu u pensiju“ i „svršavaju svoje“ pre vremena, a mlađi su naprasiti, netrpiljivi, neumereni u uživanju i u mučenju sebe i drugih.

Upraviteljica jednog francuskog zavoda imala je 1916. nadzor nad jednom grupom naših izbeglica. Od ovih niko nije dobro govorio francuski. Čim su počeli da se sporazumevaju, Francuskinji je palo u oči da svi često objašnjavaju svoje postupke jednom istom reči. Kad je naišla na jednog tumača, pitala je:

– Molim vas, šta znači to „nervozan“? Svi Srbi se žale da su nervozni...

BEZ KORENA

Ko je pažljivo posmatrao vođenje skupštinskih izbora i njihove rezultate, morao je opaziti da su prilikom isticanja lista i na samim izborima *ljudi iz naroda*, dobri i rđavi, bolje prolazili nego takozvana *inteligencija*. Izvestan broj vrlo viđenih školovanih ljudi uopšte nisu uspeli prodreti u novu Skupštinu. Nije li to znak, za nezavisne i nezainteresovane posmatračke kao što smo mi, da je veza sa narodom, trajan odnos sa širokim narodnim slojevima, prvi uslov uspešnog delanja? Kad ovo kažem, nipošto ne mislim da se složim sa poslednjim izrazom „narodne volje“, već samo želim objasniti uspeh jednih i poraz drugih. Daleko od toga da odobrim izbor onih koji su se narodu približili demagogijom, ja hoću da osudim one koji mu se nisu umeli, ni hteli približiti ni na koji način.

Čim podigne glavu malo nešto iznad ostalih, naš mlad čovek se odmah proglašuje „intelektualcem“, a skup takvih „prvaša“ sačinjavaju takozvanu inteligenciju. Jedni odu do univerziteta, kod nas i na strani, drugi se zadrže na ovom ili onom stupnju školskih stepenica. Osem seoskih učitelja i sveštenika, svi „intelektualci“ ostaju u varošima i tu vrše svoje administrativne, policiske, sudske, vaspitne ili druge nadležnosti. Bili poreklom seljaci ili varošani, školovani ljudi se drže daleko od običnog sveta. Moglo bi se reći da je razdaljina od *činovnika* do *čoveka* obrnuto srazmerna stupnju obrazovanja onog prvog: ukoliko je činovnik manje odmakao od prosečnog nivoa, utoliko teže i nategnutije opšti sa ljudima. Možda ovom napomenom dodirujemo jednu ranu demokratsko pokreta koja se viđa u svima zemljama, ali je nesumnjivo da naše društvo od nje mnogo pati.

Intelektualci višega reda, oni koji odu dalje i više, bliži i pristupačniji prema malom broju pojedinaca s kojima dolaze u dodir, ostaju ipak odveć daleko od narodne celine. Upoznati u izvesnoj meri sa bogastvima civilizacije, a s druge strane obuzeti slabostima o kojima smo ranije govorili, oni ne uspevaju, ili neće iz straha za svoj autoritet, da obnavljaju vezu sa živim snagama narodnim. Ovaj duh se, izgleda mi, naročito oseća kod sadašnje obrazovane omladine. Otuda nam pretila opasnost preteranog modernizma, opasnost zato, što kulturne tekovine, čak i kad nisu izopačene, dolaze samo do jednog malog broja ljudi koji ih sebično monopolizuju.

*

* *

U naše doba, kulturne vrednosti se šire kroz prostor strahovitom brzinom. Aeroplan leti iznad čitave Evrope, i njegov let je simbol celog vremena. On nosi mali broj ljudi, i leti horizontalno – u vazduhu, – i staje samo u najvećim centrima. Bojati se da cela kultura koju on predstavlja ne bude u tome znaku: iznad glava običnih ljudi, namenjena odabranoj eliti i skupljena u gradovima. Ja sam uveren da u stvari kultura biva sve društvenija, i spokojan sam što se tiče narodnog obrazovanja uopšte. Samo zebem od aeroplanskog shvatanja kulture kod naših intelektualaca.

Čujem glasove o „kulturnoj eliti“, koja ne bi imala ičega zajedničkog sa narodom, govori se o „aristokratiji školovanih, kad nemamo aristokratije po rođenju“, pominje se čak plemstvo starih čorbadžijskih i činovničkih kuća. Bunim se, jer se bojim da tu elitu, to plemstvo, tu aristokratiju ne platimo istom cenom kojom su ih platili ruski i nemački narod.

Varaju se naši intelektualci, ako misle da može biti pravih kulturnih ljudi u jednoj nekulturnoj sredini. Sokrat je bio veliki zato, što je celu svoju filosofiju mogao izlagati na javno trgu. Ibzen je veliki zato, što u Skandinaviji ima publike koja ide tri večeri uzastopce, da sluša kako se nastavlja jedan isti komad, *Per Gint*, davan u celini kako se nigde u Evropi ne daje.

Naši visoki intelektualci imaju da izaberu: ili da rade za svoj narod – i onda moraju voditi računa o njegovim potrebama, biti jasniji i prostiji, – ili da pišu za „kulturni svet“, – i onda neka izvole ići na stranu i stati pored svojih vršnjaka i kolega. Trećega ne može biti. Lažne veličine se boje blizine, to je poznato, ali zato takve prvake valja otkriti i poniziti. Ceo naš kulturni aparat počiva na zbnunjivanju lakovernih od strane Olimpijaca sa katedre, iz ministarstva ili iz redakcije.

Da bi ljudi od stvarne vrednosti izišli na površinu, potrebna je jedna čistija atmosfera i viši nivo celog našeg društva. Atmosfera, politička i kulturna, može se raščistiti, samo ako se omogući *društvena kontrola*, to znači ako jedan vrlo veliki broj građana bude u stanju suditi o radu svojih prvaka. Do ovoga se pak može doći jedino približavanjem školovanih i obrazovanih ljudi korenu narodnog organizma, naročito selu, iz koga smo u stvari svi došli posredno ili neposredno, i gde živi najzdraviji i najčestitiji deo našeg stanovništva.

Do sada se u selo išlo skoro isključivo i s namerom da se odatle nešto odnese. Političari polaze u selo tek u oči izbora: onda se sete da naše i strane banje nisu jedina mogućna odmorišta. Činovnici onamo uopšte nikad i ne idu. Mnogi trgovci, veliki i mali bez velike razlike, idu radije pred selo nego u selo: presreću seljake, kao što su po drumovima hajduci presretali putnike, ili da kupe žito na zeleno, ili da podignu u bescenje živinu i jaja, voće i povrće. Čude se onda varošani, što ih seljaci ne vole, što im ne veruju: oni njih mrze, kao što su mrzeli u ratu komandira čije namrgođeno lice se pojavljuje samo uoči juriša. Hvala lepo na pohodi!

Ta staleška mržnja se prenosi na sve varošane. Zato zavidim onima koji su rođeni na selu: njima bar njihovi seljaci lako otvaraju kuće i srca, poveravaju im se, pitaju ih i slušaju. Sa malo obazrivosti i sa svom ljubavlju koju taj svet zaslužuje, oni mogu izvršiti presudan uticaj na najbolji deo našeg naroda. Neka se koriste svojom privilegijom, neka ne seku koren koji ih spaja sa zemljom, neka ne idu selu samo kad imaju nešto da traže! *Vreme je da se selu nosi, da mu se vraća.*

*
* *
*

Srećom, nisu nam svi prvi ljudi bez veze sa zemljom, bez korena. Mislim na nekoliko njih čije lepe ličnosti zadiru duboko u zdravu suštinu narodnog tela, koji znaju narod, vole ga i voljeni su. Dužnost mi je da njihova imena stavim nasuprot onima koje ne moram pominjati, i koji su takođe upoznali narod, samo služeći se njime za sebične svrhe. Političari koji eksploatišu svoje poznavanje naroda odviše su poznati. Istaknimo one druge!

Prvi dolazi na um Jovan Cvijić, najpopularniji, ako ne jedino popularan naučnik naš. On je proučio celu našu zemlju, čak i pre no što je formalno postala jedna: od Baranje do južne Makedonije, od Jadrana do Timoka, pa i do Crnoga Mora. Nije mu nepoznato ništa što je naše, i u dobrom i u rđavom.

Ima, zacelo, i drugih narodnih ljudi, ali ja ih ovde ne mogu pominjati. Zanimljiva stvar! Dok su svi oni Jugosloveni u punom smislu te reči, dotle su spekulanti narodne psihologije svi pokrajinski ideolozi i zastupnici srpstva, hrvatsva, slovenaštva ili muhamedanstva. Zato ovi predstavljaju u našim očima prošlost, dok prvi pripravljavaju budućnost, u nacionalnom, a donekle i u socialnom pogledu.

Mi, kojima je dato da se malo uzdižemo iznad svoje sredine, ne smemo biti bez korena. Naše duhovno biće može rasti i cvetati, samo ako dobiva hrane iz dubine nacionalnog organizma. Mi postojimo radi onih ljudi koji su oko nas, i naša veličina zavisi direktno od njihove visine. Bedan je udes visokih urma usled pustinje. Niko od nas nema valjda ludu želju da šeta svoj užareni pogled po niskim horizontima opšteg neznanja. Naše društvo pati od sirotinje duhovnog života i od anarhije onoga što postoji. Njegovo kristalisanje i disciplina njegova moraju početi od onih što danas prednjače ma u čemu. Oni ne smeju zaboraviti narod koji ih hrani, kom duguju sve i bez koga nisu ništa.

U svojoj molitvi na Akropolju – trebniku svih varvara koji se penju ka najsvetijoj i najvišoj kulturi – Renan se ovako obraća boginji narodne uprave:

„*Tvoja osnovna dogma, o, Demokratijo, kaže da svako dobro dolazi od naroda i da nema ničega onde gde narod ne hrani i ne nadahnjuje genije; nauči nas da izvlačimo drago kamenje iz nedara nečiste gomile*“.

Renan se uzdigao do najuzvišenijih misli, ali nikad nije propustio da leto provede među seljacima i nikad nije prestao da se ogleda u Bretonskom moru, gde je potonula legendarna varoš Is. Hrast pušta grane u vis i istovremeno roni korenjem duboko u zemlju.

SAMSONOVA KOSA

Moj prijatelj Kriton obožava Platona. Ko uostalom ne voli savršenog pisca dialoga o uzvišenom, lepom i pravilnom, o ljubavi i o nauci, o vrlini i o mudrosti, ko ne voli najvećeg pesnika-filozofa svih vremena? Ne voli ga samo onaj ko nikad nije zadržtao pred harmonijom jedne stranice njegove. Ali moj prijatelj nalazi u Platonu alfu i omegu ljudskog znanja, – ključ za svaki problem, formulu za svaku misao, tačan propis za ponašanje svakog čoveka u ma kojoj prilici.

Nabavio je neko džepno izdanje Platonovih dela, i uvek nosi sobom po jednu knjigu. Kako je i sam po malo filozof – u toliko što razmišlja povodom svega što vidi ili čuje, što učini ili nameri – i kako povremeno menja predmet svojih razmišljanja, mali Platoni dolazi jedan za drugim u njegov džep. Sada ga, kaže, brine unutrašnja organizacija jedne zemlje, i uzeo je *Republiku* da čuje šta je Sokrat kazao svome slavnom učeniku o uređenju idealne države.

Kao svi ljudi od jedne knjige – ili od jednog pisca – moj prijatelj je prilično dosadan sa Platonom. Povede li se razgovor o školama, o sudovima, ili o administraciji, – Platon je sve predvideo, za celu vasionu, za sva vremena: vidi četvrtu knjigu *Republike*, sedmu, osmu, devetu. Pre nekoliko dana bilo je reči o odnosu školovanih ljudi prema narodu i o narodnom vaspitanju uopšte. Upitah ga da kod Platona nema neke lepe rečenice o dužnosti elite prema prostom svetu.

Moj prijatelj je bio preobražen od radosti.

– Kako da nema! Ceo početak sedme knjige *Republike* govori samo o tome. Zar se ne sećate one čuvene slike Platonove: Ljudi u tamnoj pećini uprli oči u senke što prelaze na zidu. Hapsenici vide senke i trude se da shvate smisao njihovih pokreta, a ne znaju da su to samo odblesci stvarnih bića i predmeta. Misle da znaju, a ne znaju!

– Sećam se te slike.

– A znate li ono mesto gde Platon izvodi iz pećine jednoga od zarobljenika i pokazuje mu pravu suštinu stvari. – „Misliš li da će opet biti željan slave, hvale i nagrade

koje u pećini daju onome ko najbolje pogađa smisao pojedinih pokreta senki na zidu? Misliš da će zavideti onima koji su u toj tamnici najmoćniji i najviđeniji?“ – Divno, divno, i koliko večito tačno!

– Meni se čini da Platon na tom mestu u slici izražava svoju slavnu teoriju o stvarnosti ideja i o nestvarnosti vidljivoga sveta koji po njemu nije drugo do odblesak ideja.

– Pa jeste, ali zar ne vidite kako se ta slika može primeniti na sve istine i neistine, na znanje i neznanje, na prave i lažne veličine!

– Da, donekle.

– Kako donekle?! Zar Platon jasno ne dodaje: „Ako se taj bivši hapsenik ponovo vrati u svoj zatvor i tamo ponovo zauzme svoje staro mesto, neće li mu se činiti da je oslepljen tim naglim prelaskom iz svetlosti u mrak?“ Ostali zatvorenici ga ismevaju, nazivaju ga slepim i ludim. To je ravno kao kulturni čovek koji silazi u masu iz koje je izišao.

– To vi golicate Platona da bi se smejaao!

– Zašto, molim vas? Platon nije samo vazdušast metafizičar; on je i reformator, koji od kritike dolazi do određenih pravila društvene organizacije. Mislite da samo narodnu masu ismeva, mislite da je blag za sve one koji su zinuli na nebo, ili na nauku, ili na poeziju! Ni najmanje. Ja vam mogu napamet citirati jedan pasus koji se od reči do reči može primeniti na većinu naših „intelektualaca“. – „Zar nisi opazio dokle ide dovitljivost onih koje zovu prepredenim ugursuzima, sa koliko pronicljivosti njihova gnusna dušica pronalazi sve što im može koristiti! Njen vid nije ni slab ni pomućen; ali oni je prisiljavaju da služi kao oruđe njihova nevaljalstva, i zato su u toliko štetniji što su lukaviji i bistriji“.

– To je dobro.

– Zatim kad kaže kako je nepravdo da zatvorenici ostanu večito u mraku i kako je dužnost onih što su progledali da „siđu nesretnim sužnjima i da uzmu udela u njihovim poslovima, čak i u njihovim počastima, ma šta se o tim počastima mislilo“. Zar se to ne odnosi na neke intelektualce od vrednosti koji žive daleko od naroda i koji ostavljaju nesposobnima i pokvarenima politiku i državnu upravu?

– Može, može.

– Vi morališete po novinama. Ali Platon je sve to rekao pre vas.

– O, razume se! I Platon i mnogi drugi, ali to ništa ne mari. Istinu treba ponavljati bez umora, jer baš po vašeg Platonu sve građane valja *ubediti*, rečju ili vlašću da dele jedan s drugim blagodeti kulture. Vaš učitelj kaže „ili vlašću“ on je pomalo boljševik. Nije za ubeđivanje razlozima.

– Davola ćete vi ubediti vaše mlade osvajače rođene oko 1900! Zar ne vidite kako su naoštrili zube da pojedu ovu zemljicu zajedno sa dronjcima? Jedan se kune da će u 26 godini imati automobil, drugi da će za pet godina lekarske prakse zaraditi dovoljno za ceo život; ovi bacili oko na prečanske miraždžike, oni na maćedonske zlatne lire. Nema tu ubeđivanja. Njih valja naterati da služe državi pod strogom kontrolom: „zakonodavac marljivo sprema učene građane, ali ne zato da im posle ostavi na volju šta će raditi sa svojim sposobnostima, već da bi se poslužio njima za snaženje državnog jedinstva“. – Eto šta kaže moj Platon! Rekao bi čovek da je pisao za Jugoslaviju iz 1925–1930. Čak pominje „državno jedinstvo“.

– Mučno ćete naterati jednog lekara da bude savestan ako on ne shvati svoju dužnost kako treba. Kako ćete primorati ljude da služe narodu kad su često prinuđeni bežati iz državne službe?

– To je tačno. Samo ne zaboravite da su vremena danas neobična. Gospoda intelektualci moraju da se sete kome imaju zahvaliti što su okusili nešto znanja i kulture. Malo njih su od baba nasledili, a još manje ih je na maču steklo. Za sve su dužni državi i narodu. U ovo vreme skupog novca i još skupljeg života, retki su bogataši koji mogu slati sinove na školovanje. Narodna zajednica skoro svima pritiče u pomoć; ona ima pravo da traži da joj se vrati, bilo u državnoj službi, bilo javnim i socialnim radom. I za to se Platon postarao. Vidite ovu stranicu.

Prevodim doslovno sledeće redove *Republike*, knjiga sedma, glava peta. Stilske greške su moje, Platon je nepogrešiv.

„U drugim državama, filozofima (intelektualcima, precizira moj prijatelj) lakše se može oprostiti što izbegavaju neprijatnost javnih poslova, jer za svoju mudrost imaju zahvaliti jedino sebi i jer su se obrazovali bez državne pomoći. Pravo je da onaj koji se rodio i razvio svojom zaslugom ne duguje nikom ništa. Ali vi, (o mladi uobraženi lekari, inženjeri, advokati, profesori, dodaje nemilosrdni platonovac) vas smo odgajili u interesu države i u vašem rođenom interesu, da budete u našoj republici, kao u republici pčela naši vođi i naši kraljevi; u tom cilju, dali smo vam potpunije vaspitanje, te ste sposobniji nego drugi da spojite težnju mudrosti sa vođenjem javnih poslova. Siđite dakle svi, koliko god je potrebno, u zajedničku kuću; naviknite svoje oči na mrak koji tamo vlada. Kad se vaše oči budu svikle u toj sredini, vi ćete suditi o prirodi tamošnjih stvari beskrajno bolje no ostali stanovnici, raspoznaćete tačnije nego oni fantome levog, pravičnog i dobrog, jer ste već videli na drugom mestu suštinu lepog, pravičnog i dobrog. Za vašu sreću, dakle, koliko za opšte dobro, vlada naše države će biti nešto stvarno, a ne samo jedna iluzija kao u većini drugih zemalja gde se šefovi bore oko praznih senki, i svađaju se oko vlasti kao oko nekog velikog bogatstva. Svuda gde se ljudi takmiče oko vlasti, uvek dolazi do rđave uprave i do nesloge; gde se pak eventualni upravljači ni malo ne trude da dođu do vlasti, sigurno je da će ta država imati dobru upravu i da će u njoj vladati sloga.“

****FOTO****

NOVA MERILA VREDNOSTI

OSNOVNO MERILO: RAD

Nećemo reći: „narod je izvor i utoka vlasti“, kako su činili ljudi što pre 50 godina pokrenuše list *Rad*.

Nećemo reći ni: „narodu sva vlast, gospodi sva čast“, kako kaže čovek što danas obavlja u hrvatskom narodu istoriju radikalne stranke.

Nećemo reći da samo seljak radi dok svi varošani žive od seljakova znoja i krvi.

Nećemo tako reći, jer nije istina. I jer ne postoji jedan *narod* sa istim interesima i potrebama, niti su svi seljaci dostojni naše pažnje i odbrane.

U svima društvenim redovima razlikujemo korisne od štetnih, radne od parazita.

Ne obraćamo se svima varošanima, jer *nas se tiču samo oni koji rade, proizvode, stvaraju, muče se.*

Ne pozivamo ni sve seljake, jer i na selu ima neradnika i sirotinjskih krvopija.

Naše merilo nije ni gunj, ni opanak, ni kaput ni šešir. Naše merilo je *trud pri stvaranju.*

Podjednako poštujemo svete kaplje znoja koje padaju po crnoj uzoranoj zemlji, i one što levaju na čelu i grudima umornog fabričkog i zanatskog radnika.

Ali poštujemo isto tako u misaonom naporu namršteno čelo, po kome često izbijaju hladne graške, nad teškim pitanjima nauke, tehnike i administracije.

Sve elemente umnog i telesnog rada spajamo u jednakoj ljubavi, kao što objavljujemo nepomirljivu borbu svima neradnicima i eksploatatorima.

*

Nema našoj zemlji spasa bez rada, velikog, postojanog i poštenog.

Pod vladom nerada, korupcije i nasilja ona srlja u propast.

Dosta je bilo junačenja na bojnom polju, zakrvavljenih pogleda u prepirci i ljutih fraza u politici.

Danas treba da nastupe *junaci rada*, pregaoci stvaranja u poljoprivredi, u industriji, u nauci i prosveti.

Na poslu ćemo videti najbolje ko šta vredi: tu nema obmane, laži, demagogije.

Na poslu ćemo se najlakše izmiriti. Jer ljudi koji rade nemaju kad da se svađaju.

Rad je najveća disciplina. A disciplina je potrebna našem narodu koji ne mari za red, jer nije još dovoljno radio.

Rad je najbolja hrabrost savremenog čoveka jer se snaga danas ne ogleda na bojnom polju i na govornici već na njivi, u radionici, u sobi za rad.

Rad je najviša radost, i najplemenitije sredstvo lične sreće. A svako ima pravo i dužnost da bude srećan.

Zato je za nas Rad merilo svih vrednosti.

KULT RADA

U vremenu kada su oborene tolike veličine, kada se ne veruje ni u kakvu svetinju, potrebno je istaći da svi idoli nisu pali, i da još ima svetlih zvezda koje vode čoveka na njegovom životnom putu. Svoju mladost proveli smo na prizoru rušenja, i treba se bojati da nam u mislima i u pokretima ne preovladaju negativne težnje. Ljudi su danas tako orni da troše i rasipaju, da bi bilo slepilo ne videti koliko je doveden u pitanje sam stvaralački rad. A šta znači umanjiti naviku rada i ubiti ljubav prema poslu ako ne otrovati klicu budućeg života? Visoka je dužnost reći da među svima vrednostima rad ipak zauzima prvo mesto, i da će njegovo pomračenje biti samo trenutno. Nije moguće da potamni slava stvaralačkog rada, jer onda nastaje život bez čiste radosti, gubi se zajednica složnih pokreta bez koje nema punog života, iščezava svaki osnov za moral.

Kada ističemo svetinju rada na visinu novog idola, kada mesto verskih propisa stavljamo duboko čovečanski zahtev stvaranja, onda se ne rukovodimo nekim tajanstvenim pozivom odozgo ili odozdo, već izražavamo najprostiju i najozbiljniju zapovest samog života: prva je dužnost raditi jedan koristan posao. Van te dužnosti, dodajemo, nema ni *radosti* ni *zajednice* ni *discipline*. Ne kažemo ni večne sreće, ni spasenja duše, ni iskupljenja grehova. Kažemo prosto: nema punog života. A koja su obeležja punog života, ako ne upravo: radost, zajednica i disciplina?

* *
*

Oci hrišćanstva otklanjali su svoje učenike od sladostrašća, od telesnog uživanja, od žene i od vina. Nisu smeli ići dotle da im zabranjuju rad. Predstavnici jedne življe civilizacije, nosioci jedne dinamike u koju Jevreji danas uvlače sve šire oblasti zemljine kugle, – u poslednje vreme slovensku Rusiju, – apostoli Hristove nauke pošli su korak dalje od indiskih i persijskih prvosveštenika. Za njih molitva nije samo u neposrednom opštenju sa Bogom, u kontemplaciji: čovek se moli i kad radi. Nije slučajno da je baš apostol Pavle, glavni organizator hrišćanske crkve, – bez koje od Hristovih propovedi ne bi ostalo ništa, – nije slučajno da je baš apostol Pavle rekao: „ko ne radi nema pravo da jede“.

Nesumnjivo je, ipak, da je hrišćanska vera naslednik istočnjačkih kultova koje karakteriše kvietizam i neki uspavani fatalizam. Bila je potrebna sva dinamičnost Grka, Rimljana, Gala, Germana i Anglo-Saksonaca da hrišćanska religija ne omete brzi razvoj civilizacije u Starom i Srednjem Veku. U koliko je mogla uticati na ljude, vera je obično delovala negativno u pogledu privredne delatnosti. „Ljiljani u polju ne predu i ne tku, kaže Isus, a odeveni su bogatije nego Solomun. Ne brinite se, dakle, šta ćete jesti i šta ćete piti“. Narodi ove reči nisu shvatili bukvalno, i to je sreća, jer inače ne bi bilo ni civilizacije ni kulture. Tice nebeske o kojima se stara Bog žive i danas kao što su živele za vreme Adama, dok je čovek napredovao, u materialnom i u intelektualnom pogledu. Taj napredak je, o tome ne može biti sumnje, oplemenio i njegovu dušu. Ona je postala čovečnija, pitomija, bolja, svesnija, ako baš hoćete, svoje božanske prirode kojom se čovek razlikuje od životinja. Uprkos verskih propovedi koje su ga pozivale da napusti svoje telo i da sva zadovoljstva traži u vezi sa Bogom, – propovedi kojima, u ostalom, ni sami sveštenici nisu sledovali do kraja, – čovek je radio i u radu nalazio svoju sreću.

Mi se ne zavaravamo u misli da je svestan i smišljen rad jedna večika navika. Čovek tako radi srazmerno od skoro. Varvarin živi od gotovine koju mu daje priroda. Tek civilizovan čovek hoće i ume da radi. Treba da prođe mnogo vekova pa da rad postane za široke mase naroda ono što je u svojoj suštini: prava *životna radost*. To vreme još ni danas nije došlo, ali mu se brzo približujemo. Mislite li, da je mala stvar uživati u radu? Ljudi žive u strahu od sutrašnjice. I ako rade naporno, to je ili zato što su na to primorani od surova gospodara ili što su gurani instiktom samoodržanja. Malo je ljudi koji rad smatraju kao poeziju života, kao nasladu organa željnih micanja, kao strast mozga koji čezne za rezultatom.

To nije ni malo čudnovato. Ima li čega uzvišenijeg od muzike, a koliko je ljudi koji savršeno trepere pod harmoničnim zvucima? Viša uživanja su, na žalost još uvek povlastica odabranih. U takva uživanja spada i ono pijanstvo koje zanosi đaka kad posle velikog napora dođe do tačnog rezultata u matematici, kad izradi zadatak bez greške, kad nauči lekciju i dobije nagradu; – radnika kad zadovoljno baci pogled na gomilu proizvedenih

predmeta, kad uvuče prvi dim cigarete posle višečasovnog rada koji je uspeo; – naučnika kad pomiluje svoju gotovu knjigu, ili pokaže jasnu demonstraciju; – glumca kad se sa pozornice povlači pokriven pljeskanjem čitave sale, pijanstvo svih onih koji stvaraju svojim rukama ili svojim mozgom. Radosti koje dobijamo od rada dublje su i trajnije od svih radosti. Njih su sposobni da osele samo ljudi višega reda, kao što najčistije zvuke daju samo instrumenti plemenitog metala i fine izrade.

Po tome da li se neko ume radovati svome radu i uživati u poslu možete oceniti njegovu umnu i moralnu kakvoću.

Bez crkve, rekosmo, ne bi bilo hrišćanstva, ne bi bilo kulta Isusove žrtve. Crkva, to znači *zajednica*. A ima li savršenije zajednice od one pri stvaranju, pri radu? Kad smo bliži jedni drugima, kad se naše individualnosti više dodiruju i stapaju nego kad radimo? Čovek je bitno socialno biće, a društvenost se nikad ne manifestuje tako jasno i tako jako kao u radu. Čovek može misliti i moliti se sam, i čak se možda najbolje misli i moli u samoći. Ali radi se samo u društvu. Kad radimo usamljeno, onda je to samo jedan deo posla, nikada ceo proizvod. Rad u samoći je, zatim, dosadan: Zato se ljudi kažnjavaju osamljivanjem i zatvaranjem u ćeliju. Rad u samoći, to je najčešće rad bez radosti. Oni pak viši duhovi koji su u stanju raditi sa zadovoljstvom i kad su usamljeni, u stvari se u tim trenutcima mešaju sa nebrojeno mnogo ljudi, sa najlepšim pametima svih vremena, sa iskristalisanim radom svojih prethodnika.

Rad je, dakle, za proste kao i za razvijene ličnosti, jedinstvena prilika da žive društveno, da uzimaju od drugih i da drugima daju najbolji deo sebe.

Na radu nema šale, kaže mudrost naroda. Od čoveka možete zahtevati da, zbog neozbiljnih stvari ili iz ličnih obzira, prekine i poremeti svoje obroke i svoju zabavu, šetnju i razgovor, ali ne smete ga olako odvajati od posla. Jer rad je najveća od svih *disciplina*. Za razliku od spolja nametnutog nasilja, od prisilne strogosti, rad nosi disciplinu u sebi, i zapovest urednosti, pažnje, savesnog izvršenja dolazi iznutra, od samog posla. Kad te unutrašnje regulacije nestane, kad se radi nesavesno, nemarno, bez slobodne discipline, onda je izgubljen glavni oslonac ličnog i društvenog morala.

Jedno društvo je u teškoj opasnosti kad njegovi članovi prestanu biti disciplinovani: Oni su izgubili jedan sastavni elemenat rada. Kad umre disciplina, sami po sebi iščezavaju radost i zajednica, jer se čovek može radovati samo poštenom poslu a u zajednici može obavljati samo čestit i ispravan rad. Korupcija, na koju se danas s pravom toliko više, smrtonosna je bolest za jednu državu, jer ona ubija moral rada, ništi njegovu disciplinu. Srećom ona je kod nas zahvatila samo činovništvo, i to jedan mali deo njegov, – o poštenima niko ne govori, i to je šteta, – ali šta bi bilo kad bi bio otrovan izvor nacionalnog života: rad seljaka i radnika? To bi bio kraj našeg društva, otvorena vrata za tuđinsku najeđu. Ali naš narod je odveć svež i mudar da bi dopustio takvo samoubistvo.

* * *

*

Mi volimo život. Zato slavimo rad u njegovim manifestacijama radosti, zajednice i discipline. Neodoljiv kao ljubav, smiren kao molitva, – rad je strast modernog čoveka i religija novog doba.

DISCIPLINA

Reč, koja straši i odvaja oči. Reč nemila u svako doba starosti, a dosadna već mladim ljudima, kojima se svaki čas puni glava o poslušnosti, o poštovanju starijih, o redu, radu, pristojnosti, i t. d. – Moj otac kao da nikad nije bio mlad! pomisli dečak kad dobije prekor što se zadržao na ulici. – Baš si dosanda, mama, sa tom tvojom urednošću, odgovori često mlada devojka kad joj se prebaci da ne ostavlja svaku stvar na svoje mesto. – Nisam ja više u osnovnoj školi! prsi se gimnazist kad mu se kaže da ne sme ovo, ne sme ono. – Da ne misli gospodin slučajno da smo mi gimnazisti, viču studenti na prvi pokušaj profesorke stege. Akademski građani su nešto više nego gimnazisti, jer mogu doći na čas posle profesora, jer ih ne prozivaju, jer ne moraju raditi „na lekciju“, iz dana u dan, jer su, jednom reči, slobodniji.

Sloboda! Omiljena reč naših otaca, ime koje su borci za narodna prava u vreme političkog nasilja davali svojim prvencima, poklič koji je kao barjak okupljao sve što je bilo napredno i pošteno u ovoj zemlji. Došla iz Francuske (liberté, liberte chérie!), ta reč je opijala nekoliko pokolenja našeg naroda, i podržavala herojske napore čitave domovine u vremenu kada se država izvlačila iz turskog ropstva. Srbadija, slobodija, – tako se izjednačili pojmovi, koji se nekoliko vekova nisu mogli približiti. U isto doba, pokret ka slobodi, pošao iz zemlje Velike Revolucije, zahvatio je sve države, sve društvene slojeve: građane, seljake, radnike, žene.

Kada je osvanuo 20. vek, velika švedska feministkinja i humanistkinja Elen Kej objavila je da nastaje vek deteta. Zaštita deteta od opasnosti industrijskog rada, pre svega, ali isto tako: oslobođenje deteta od tiranije roditelja, posle oslobođenja žene od tiranije muža. Deca dvadesetog veka, mi više ne „ljubimo slobodu“ iz daleka, kao naši stariji, već je branimo kao svoje dobro.

Mora se priznati, međutim, da sadašnja omladina nije ništa učinila za osvojenje te slobode u koju ne dopušta da se dira. Sloboda je njoj došla sa vremenom. Posle petogodišnje ratne stege, naišao je na Jugoslaviju kao i na druge zemlje talas oslobođenja, zatim bujica revolucije, i izgledalo je da se apsolutna sloboda bliži i ostvaruje. Ko se ne seća đaćkih sovjeta, razrednih veća, odbora, deputacija, protestnih zborova, burnih povorka? Ali sve to nije bilo napor, nije zahtevalo žrtve, nije predstavljalo borbu. To se izlivaio suvišak daha i glasa pritisnut za vreme rata. To se povelu za primerom sa strane, bez neposrednog uzroka, bez određenog smera. Izazvan spoljašnjim događajima, praćen automatski, bez organizacije, bez discipline, pokret za slobodom nije mogao ostaviti nikakva traga za sobom. Zato se kod nas „emancipacija“ omladine pojavila kao raspuštenost, a mesto slobode došla je anarhija, – bar u onom delu omladine koji domaćim vaspitanjem ili učešćem u kojoj kulturnoj ustanovi nije dobio jedan izvestan smisao za red.

*

Ako bismo za ideju discipline hteli tražiti oslonca u primerima sa strane i u političkim događajima, kao što se pri svršetku rata to činilo da bi se opravdala pobuna protiv discipline, videli bismo da su vremena potpuno izmenjena. 1918. i 1919. na svima stranama proklamovalo se pravo naroda da raspolažu svojom sudbinom, pravo nacionalnih manjina, pravo radničke klase da kaže svoju reč u odnosima sa kapitalom, opšte pravo glasa, osmočasovni radni dan. Danas u nekoliko zemalja Parlamenti nemaju nikakva ugleda, nasilja se vrše na skoro svima granicama, besposlica tuče milione radnika, dok je

radno vreme produženo na 10 i 12 časova, Rusija, – pre nada svih boraca za slobodu, – u teškim mukama obnavlja svoj život i postupno se vraća u stare okvire. Niko ne pominje reč sloboda, i na više mesta se javlja nov poklič: *disciplina*.

Šta drugo treba da znači, u ostalom, diktatura u Rusiji, u Nemačkoj, u Španiji, u Italiji, u Mađarskoj, u Bugarskoj, u Grčkoj nego pobeda discipline nad slobodom? Sudeći po opštoj težnji, koja vlada u Evropi, reklo bi se da je demokratija poklecnula i da vlada sile više odgovara potrebama naroda. Sa nekoliko strana se ističe formula: *red i rad* kao jedina, koja može našu zemlju izvestiti iz teškog položaja, u kome se nalazi od nekog vremena. Čak od ozbiljnih ljudi čujemo da prvim dvema rečima treba dodati i treću: *zakonitost*, i tako sasvim obnoviti lozinku od koje su propištali naši roditelji pre trideset godina.

To se zove nadiranje reakcije, ne samo odozgo već i odozdo, iz samog naroda. Ostavljamo na stranu silovite organizacije kao što su Orjuna, Srnao, Hanao, i sve pokušaje da se građanstvo zaplaši i uceni. Ali, ne pridajući ovim pojavama više značaja nego što imaju, moramo priznati da se nešto izmenilo, u duhovima bar toliko isto koliko i u stvarima. Dok smo pre sedam godina bili u znaku crvenog cveta u rupici na kaputu, dotle sada jasno idemo ka borbenom stroju, ka strogoj uniformi diktature.

Sve to ne znači ništa strašno i ništa večito. Ali je dobro biti pažljiv na sve promene u društvenom životu, naročito kad te promene pokazuju isti ili sličan smisao. Uočimo li pravac razvitka zajedničkog raspoloženja, nećemo učiniti grešku da se stavimo na suprot toku svoga vremena, već ćemo, ako imamo ideja, moći doprineti da se razvoj vrši bez velike štete, i da se izvrši ispravka svih nedostataka. I ako bi bilo nesmisleno govoriti o „građanskim pravima“ danas kad čovekov život tako malo staje, i propovedati „harmoničan život slobodne jedinke“ u vremenu kada se svi bore za nasušni hleb, nije nemoguće naći načina da se osiguranje materialnog života svakog pojedinca pomiri sa težnjom redu i disciplini.

U razumnoj organizaciji rada, telesnog i duhovnog, ličnog i zajedničkog, mi vidimo jedinstveno sredstvo da se prebrodi ovaj teški period naše istorije: da se održi nacionalna celina, da materialno opstanemo, da sačuvamo žive snage naroda, da bez novih žrtava krenemo korak napred.

Hladnokrvnost, ozbiljnost i pribranost, – to su osobine i raspoloženja, koji moraju preovladati u današnjem vremenu.

Prvu reč u javnim poslovima moraju uzeti ljudi *skromni i trezveni, solidni i radni*.

Danas moramo biti daleko od sjaja i bleska u svakom pogledu. Lica i naravi moraju nam biti strogi kao brazda oranice ili kao nove zgrade u porušenim krajevima. Luksuz će doći posle, a s njim i sloboda. Sada se nameće disciplina, jer se radi za hleb i za krov.

Ali, pitanje je: da li je današnje novo pokolenje sposobno za disciplinu?

Je li istina, kao što kažu ljudi koju su zaboravili svoje detinjstvo i svoju mladost, da je današnja omladina gora od predratne? Je li istina da se nemamo čemu nadati od pokolenja koje je ratne tegobe i ratnu raspuštenost preživelo u pantalonicama i u suknjicama do kolena? – Odlikuje li se današnji podmladak od ranijeg, i zna li on za kakvu disciplinu, ili je razuzdan i bez kontrole? Pokušajmo da odgovorimo na ova pitanja što pravilnije, i potražimo zakon budućnosti.

Mladi ljudi sa kojima se družim ozbiljniji su i stroži, rekao bih, nego li što smo mi bili u tim godinama. Mi smo se bavili politikom i literaturom, – oni uče tehniku i medicinu,

rade sportove, skauti su i trezvenjaci. Svako od njihovih udruženja je središte za društvenu disciplinu, ako i nije mesto za lepšanje manira i za učenje lepom ponašanju.

Neki se žale: duhovno opadanje kod omladine; – đaci su nepismeni; studenti ne umeju da zinu; – drže se kao seljaci; – veštije su im noge nego prsti; – ovo je propast civilizacije, povratak u varvarstvo.

Nije, nije. To je drugi svet, i drugo vreme; ništa više, ništa manje. Može da bude niže, nekulturnije, to je istina, ali ne mora. Disciplina ne isključuje vaspitanje, već ga podrazumeva; – sport ne znači grubost, već drugarstvo, saradnju i otmenost; – igra i muzika su poezija udova kao što su pesme poezija jezika i mozga; – jedno pokolenje inženjera i lekara može danas biti korisnije nego jedno pokolenje književnika i filozofa.

Kad ono svrši svoj posao, osetiće se potreba da se vaspostavi ravnoteža između „materije“ i „duha“, između steg i slobode. Delo discipline, – *ako se ostvari udruženjima za proizvodnju ili za sport, za borbu protiv alkohola ili za narodno prosvetčivanje, za odbranu profesionalnih interesa ili za međusobno pomaganje*, ili delo društvene discipline, – može biti samo korisno za opšti napredak.

Ako za trenutak i zaustavi razvijanje čisto duhovnih vrednosti, *društvena disciplina* će pripremiti zemljište za zdravu kulturu.

Mesto da se razvije naglo kao cveće u toplim alejama, koje brzo uvene i ne daje nikakva mirisa, naša kultura će nići iz sirovog ali jedrog zemljišta nacionalnog.

Mesto da imamo farove koji svetle u crnu noć i ukazuju put zalutalim lađama, mi ćemo biti zemlja svetlosti koja iz daleka daje utisak požara – toliko će biti snažna naša želja da se uzdignemo – ali u kojoj se živi mirno i radno.

U svetu važimo kao vojnički narod koji ne napušta oružje i ne skida uniformu. Biće nužno da ne razočaramo one koji vole vojsku, ali i ne otuđimo od sebe one koji mrze rat i krvoproliće. Jednima ćemo pokazati da umemo biti čvrsti kad i plug držimo, a drugima ćemo reći da naš narod nosi šajkaču zato što je jevtina i zgodna a ne kao simbol militarizma. I jedne i druge moramo uveriti da volimo mir i da se umemo disciplinovati i bez rata, da niti smo dovoljno zeleni za tiraniju niti dovoljno truli za diktaturu.

U punom naponu svoje snage, mi imamo potrebe samo za disciplinom od strane organizovanih tela našega društva, ili za društvenom disciplinom.

DRUŠTVENA PRAVDA I ČOVEČNOST

Na mesto zvučnih principa Slobode, Jednakosti i Bratstva koje su istakli vođi Francuske Revolucije, novi socialni pokreti ističu lozinku društvene pravde. Više nas ne zadovoljava sloboda misli, udruživanja i pisanja – sloboda često samo na hartiji, naročito u primitivnim demokratijama kao što je naša –; niti se možemo zadovoljiti jednakošću pred zakonom – koja je iluzorna za one koji svoje građansko ne mogu potkrepiti snažnom pomoći materialnog bogatstva –; ne zanosimo se ni zabludom da mogu biti bratski raspoloženi jedan prema drugom veliki kapitalist i njegov radnik.

Da bi ljudi mogli biti slobodni, jednaki i braća, važno je da se najpre ostvari pravda u njihovim međusobnim odnosima. Ne jednakost, koja je nemogućna u društvu kao što je nema u prirodi, već *pravda*, što znači: *jednake mogućnosti* za sve ljude da se razvijaju i da društvu dadu svoj *najveći i najbolji prinos*.

Mi ne tražimo pravdu iz hrišćanskih ili bolećivih razloga, već zato što nepravda ubija energije i sprečava siromašne ljude i njihovu decu da postanu potpunim ljudima, harmoničnim bićima. Pravdu tražimo dakle u interesu same društvene zajednice.

Ne radi se više o apstraktnoj Pravdi, o boginji čije suze i uzdasi ispunjuju sve vekove. Mi danas govorimo o jednoj *novoj pravdi* za koju nisu znali stari narodi, koja je čedo našega veka *o društvenoj pravdi*.

Viši interes društva zahteva da svaki njegov član, u prvom redu svaki radnik i seljak, bude *čovjek*, da može živeti čovečnim životom. Dok je dete i mladić, on treba da razvija svoje proizvođačke sposobnosti i da dobije dovoljno opšte kulture da bi mogao učestvovati u savremenoj civilizaciji.

Kao odrastao čovek, ili odrasla žena, – za nas se apsolutna jednakost polova podrazumeva, – on se mora udružiti sa svojim drugovima po zanatu ili po položaju i profesionalnom solidarnošću, u sindikatu i u kooperativi, održavati jedan pristojan novi život, osloboditi se biča bolesti, nezaposlenosti, nedovoljnog ili prekomernog rada u nezdravoj sredini.

U životu svakog čoveka treba da bude ostavljeno jedno mesto za *porodične* i više *duhovne radosti*, nekoliko časova odmora dnevno, kada će radnik biti otac i muž, građanin, duhovno biće, učesnik u progresu kulture, saradnik na delu lepšanja života.

Oblast misli i lepote, koja je već danas jako razvijena, rezervisana je još uvek za vrlo mali broj ljudi, i to za one koji imaju preimućstvo novca. Tehnička sredstva dopuštaju danas – kino, telegrafija bez žica, novine, knjige – da sve klase dođu do jednog višeg, punijeg i harmoničnijeg života.

To zahteva društvena pravda. To zahteva interes samog društva, čija civilizacija će, ako ne dobije iz radnog naroda hranu zdrave ljubavi i ne bude osvežena milovanjem onih koji su čovečanstvu nužni kao hleb i voda, iščileti kao cvet u pustinji.

*

Jest, pravde je željna zemlja ova, pravde i *čovečnosti*.

Naglo izbačena iz ravnoteže, ona je uletela u jedan brz i vratoloman život, bez mira i čestitosti naših nekadašnjih sela i gradova, a još daleko od sredečnosti i organizacije kulturnih država. Mi smo na opasnom prelazu iz primitivnosti u civilizaciju, i ceo naš život obeležen je silovitom surovošću bezobzirnih osvajača.

Oni koji su jači, t.j. bogatiji, i njihove sluge, nemilosrdno gaze slabije.

Dohvatili su u svoje ruke državu, jedino moćno i organizovano telo našega društva, i državnim sredstvima i organima pritiskuju sve koji im se ne pokoravaju. Od građanskih prava imamo samo senke, u koje se uvlače gospodari novca i njihove sluge. Gubi se vera u sudove, jer se oni zauzdavaju i tiranišu kao u najgorim vremenima političke reakcije. Slobodna misao je ugušena. U najskromnijoj kritici i najkorisnijem socialnom radu vide povlašćeni opasnost za svoje privilegije.

Naš osvajački i parazitski kapital boji se svetlosti i čistote.

On se tovi u haosu administracije i u blatu opšte korupcije. Od činovnika se ne traži da savesno služe zajednici, već da ljudima koji mogu da plate svršavaju poslove, a inače da miruju i da ne govore. Radnici mogu umirati od tuberkuloze, pijančiti i sabotirati posao: ništa ne mari, stegnuće se docnije, sada je glavno da se ne organizuju i da se ne bune. Seljaci neka propadaju u besposlenom čmavanju i neznanju, zemlju neka dave poplave i bolesti: to ne smeta, jer političari spasavaju državu. Ništa ne smeta što u ovoj plodnoj zemlji broj rađanja stalno opada dok broj umiranja raste.

Tako misle i rade naši stari.

Tako dopuštaju da se radi mladi bez sposobnosti, hrabrosti i volje.

Roni se malo po malo zajednički imetak narodni, i kukavno će nasleđe primiti novo pokolenje! – Hoće li se mirne duše sačekati slom, ili će se naći ljudi da kažu istinu, da otkriju rane od kojih pati naše narodno telo, da potraže i predlože prave lekove? Dok nije kasno valja učiniti napor da se spreči katastrofa u koju nas guraju sebičnost, neznanje i neumešnost samoživih bogataša i kratkovidih političara.

Zato mi, – koji hoćemo da preporodimo i unapredimo ovu zemlju, – moramo, oduševljeno i istrajno, tražiti moderne načine da se sva teška pitanja naše sadašnjice reše u smislu društvene pravde i čovečnosti.

****FOTO****

NOVI METODI RADA

UDRUŽIVANJE RADI STVARANJA

Sve nas poziva na stvaralački rad: beda naše zemlje i našeg naroda, veličina, bogatstvo i lepota svega što vidimo kod drugih, potreba da se razvijamo u jednom novom životu, širem, slobodnijem i plodnijem, želja da i sami kao narod donesemo svetu naše vlastito delo.

Mi Jugosloveni smo mali i još uvek siromašan narod. Mali smo, jer smo i pored ujedinjenja pocepani u više celina koje su upućene svaka na sebe. Siromašni smo, jer se najveća količina naših narodnih napora trošila više stotina godina u borbi za nacionalnu slobodu, a od ujedinjenja se troši na rešavanje teškog nacionalnog problema. Međutim, jugoslovenski narod je snažan po svojoj prirodi, sposoban da razume i da daje dela koja idu u najlepše tvorevine ljudskog duha. Jugoslovenska zemlja krije u sebi neizmerna blaga, koja bi omogućila narodni razvitak u svakom pogledu. Prema snagama naše prirode, mi nismo daleko od toga da budemo među prvima. Ali naše sposobnosti nisu dobile svoga izraza. Naša unutrašnja energija nije dala svoje najbolje plodove. Mi smo još uvek mali i siromašni, u privredi i obrazovanosti.

Sve to vidimo danas jasnije no ikad. Ratne godine su otkrile našu siromaštinu i našu slabost, i još su ih dovele do krajnjih granica. Ceo ravnodušni kulturni svet grozio se zločina koji su opustošili jedan deo Jugoslavije. Mi smo svi u tom tragičnom vremenu neprestano ponavljali da kod nas ima mnogo da se radi, da se podiže, da se popravlja, naročito u pogledu materijalnih sredstava našeg života i naše obrazovanosti. Često smo onda mislili na taj strašni i lepi dan kada ćemo sići u naša razorena sela, u opustošene

gradove. Ali on nam je izgledao dalek, vrlo dalek. Međutim on je osvanuo. Već nekoliko godina prošlo je od obnove, a onaj veliki posao na koji smo se zavetovali još nije kako valja počeo. Stari nisu bili sposobni da ga preduzmu; mladi mu još nisu bili dorasli. Danas je jasno da taj posao mora da se radi, i to što pre. Zemlja je širom otvorena za jednu konstruktivnu delatnost, i mladi ljudi su dužni da, jedan za drugim, brže ili sporije, svi uđu u taj razriveni hram. Mi smo pozvani da našu zemlju pretvorimo u veliku radionicu gde će se svesno i sa ljubavlju stvarati jedan nov i bolji život.

*
* *

Mnogi su shvatili svoje znanje, stečeno u školi, najčešće o državnom trošku, kao sredstvo za lično bogaćenje, i u život su ušli sa neviđenom pohlepnošću i žurbom da se obogate, makar na štetu opštih interesa. Većina mladih ljudi, koji su najviše dugovali zajednici, izneverili su ne samo svoje ranije ideale, već su prešli granice najobičnijeg poštenja. Slabi prema životnim teškoćama, neotporni prema mamcima lakog i luksuznog života, oni su se stavili u službu najgorih ideja i najprljavijih preduzeća. Tako se desilo da se za čitavih devet godina posle rata još nije osetio uticaj novoga pokolenja koje se, da je bilo moralno jače, moralo istaći svojom spremom i širinom pogleda. U našoj zemlji još uvek prvu reč vode stari ljudi, oni isti čije su greške u mnogome krive za ranije nesreće. Sve se radi po starim metodama individualne akcije, kao da novo doba nije izbacilo na površinu nove metode kolektivne delatnosti u interesu najširih društvenih slojeva.

Neka se obogate pojedinci, – misle neki, – pa će i država bit bogata. I svom snagom su se bacili na lično bogaćenje. Ubrzo se međutim uvidelo da ni trgovina, ni industrija ni kulturne ustanove ne mogu napredovati ako ih ne podržavaju mnogobrojne mase potrošača iz najdubljih narodnih redova. Pošto su se zaleteli u jedan vratoloman život, bezobziran za sve što nije neposredan lični čar, oni danas padaju u svoju vlastitu klopku. Poslovi su stali, jer su potrebe našeg sveta ograničene, i jer smo nesposobni da sve većom aktivnošću uvećavamo svoju kupovnu moć. *A male potrebe i mali rad* su dve odlike svake primitivne sredine. Ovim dvema odlikama pridružuje se jedna treća koja dovršava da nas obeležuje: to je naša *nesposobnost da se udružujemo* i da udruženi povećavamo našu produktivnu i potrošnu sposobnost.

U samo ispravljanju naših pomenutih nedostataka nalazi se već čitav jedan program za novo pokolenje. Njegov put je obeležen samim potrebama našega života: razvijati volju za veću radljivost: negovati ukus za nove, kulturnije potrebe; jačati smisao za udruživanje. To su one *nove vrednosti* koje kod nas mlado pokolenje treba da iznese na površinu. Samo kad one postanu opšta pojava u našem društvu, mi ćemo moći otkloniti bedu koja sputava najveće sposobnosti naših najboljih ljudi i zaustavlja na samom početku sva smelija preduzeća.

Ceo život našega pokolenja će imati samo jedan smisao: stvoriti što više ljudi kod kojih će preovlađivati ove nove vrednosti, ljudi radnih kulturno razvijenih i društvenih. Mi ćemo se možda, morati lišiti mnogih luksuza intelektualnog i umetničkog uživanja. Mi ćemo po svoj prilici morati da sagorimo u praktičnom životu, na stvaranju jedne osnovne materialne kulture i elementarnog kulturnog nivoa kod najširih narodnih slojeva, kako bi naše društvo dobilo bitne uslove za zdrav i normalan razvoj.

*
* *

Kako stvarati te nove vrednosti? Kako najuspešnije doći do nužnih materialnih bogatstava? Kako razviti kod naših ljudi sposobnost za veću aktivnost, više potrebe i jači smisao za zajednicu? – Mi nemamo vremena za gubljenje ni snaga za rasipanje. I onako se dosta lutalo. Mi moramo brzo naći pravi put i njime poći energično. U svetu su pre nas ogleđani mnogi metodi praktičnoga rada u istom pravcu, i mi o tim metodima moramo voditi najozbiljnijeg računa. Jedan od tih oprobanih metoda zacemento je *udruživanje*. Ljudi sve više saglašavaju svoje pokrete i grupišu svoja sredstva, i tako udruženi uspešno izvode čuda od ugodnosti i lepote do kojih nikad ne bi došli usamljenim naporima.

Danas se više dokazuje korisnost udruživanja. Ceo svet se udružuje: da se snabdeva i da proizvodi, da se osigurava i da štedi, da se zabavlja i da se leči. Čovek sve više postaje društvenim bićem i spaja svoju sreću sa sudbinom sve većeg broja ljudi. Društvo prodire u svakog pojedinca. Ono mu donosi svoje blagodeti, ali ga isto tako obavezuje na poštovanje tuđih prava i tuđe slobode.

Radnici se u svima zemljama udružuju u snažne sindikate, da bi popravili svoje sadašnje stanje i da bi pripremili osnove jednog novog uređenja proizvodnje i društva. – Seljaci, zanatlije, činovnici i u opšte ekonomski slabi, udružuju se u kooperative gde se solidarnom proizvodnjom i potrošnjom odupiru prevlasti krupnih kapitala i izbegavaju teret jedne rđavo organizovane prodaje. – Razna udruženja za međusobnu pomoć umanjuju društvenu nejednakost i pružaju sve većem broju ljudi materialna i umna bogatstva i uslove za ličnu kulturu. – Danas sve države koje su uspele steći poverenje svojih građana udružuju male kapitale svojih podanika za izvođenje velikih radova o kojima nisu mogle sanjati ranije civilizacije.

Na polju udruživanja ima mnogo da se radi u našoj sredini. Ono što već imamo nije ni dovoljno dobro. Naše zemljoradničke zadruge su organizovane vrlo primitivno. Rđavo vođene (od neveštih, a često i nepoštenih ljudi), malobrojne i razjedinjene, one imaju slabu kupovnu moć i neznatan trgovački i društveni domašaj. Radničke organizacije su slabe i razrivene političkim zaševicama. One su međutim za svako društvo odličan element rada i važna središta narodnog kulturnog razvitka.

Napredovanju naših ekonomskih i kulturnih zajednica smeta u veliko sam naš duh. Mi Jugosloveni (bar Srbi i Hrvati) pokazujemo prilično smisla za kratkoročno udruživanje radi zabave, veselja i trošenja. Ali se vrlo teško udružujemo za dugotrajan rad na nekom produktivnom poslu. Znamo koliko je bilo teškoća da se duže vremena održi mnoga naša zajednica, ma od nje imali najočiglednijih koristi. U tom pogledu moraće vrlo veliki napor da se učini, i to bez velike nade na bez uspeh, jer tu je u pitanju čitava psihologija našega primitivnoga i nedisciplinovanoga sveta. Novi naraštaji moraju se sami podvrgavati raznim disciplinama, i u našim masama razvijati smisao za uzajamnost i kooperatorski duh.

To nikako ne znači da kod ljudi treba gušiti ličnu inicijativu. Ona je od uvek bila moćan pokretač individualnog i društvenog progressa, i mi Jugosloveni u mnogome njoj imamo zahvaliti za uspešno vođenje ratova u kojima šefovi nisu uvek bili na dostojnoj visini ili ih u opšte nije bilo, pa su prosti seljaci zauzimali njihova mesta. Za ekonomski napredak našega društva, za stvaranje dobara, privatna inicijativa nije dovoljna, ili se bar ne može sve njoj ostaviti. Već od malena decu treba navikavati da upravljaju svojim ličnostima, ali ih valja isto tako osposobljavati za solidarno obavljanje raznih poslova, za socialnu disciplinu. Tako će se njihova lična inicijativa uputiti novim pravcem, na ciljeve od opšte koristi.

Udruživanje radi stvaranja! – Zar sudbina jugoslovenskog naroda nije najlepší primer za dokaz toga načela? Siromašni i slabi dok smo bili razdvojeni, mi ćemo biti moćni i napredni u zajednici svih naših pokrajina. Okupljene sposobnosti i udruženi napori će podići i razviti našu privredu i našu kulturu. Šire i uže zajednice svih vrsta će uvećati ličnu sreću svakoga pojedinca i ulepšati život celoga našeg društva.

*

* *

Ali, kako omogućiti to udruživanje na koje se nismo navikli? Kako ostvariti solidarnost volja i napora za koju nismo najpodobniji? Kako se navići na prisustvo drugih onde gde smo do sada bili sami, na svojoj mucu, i u svom zadovoljstvu? Jednom reči, kako se udruživati za rad? – Na sva ova pitanja može se kao odgovor ispisati jedna kratka reč: *Rad*. U svome romanu *Le Travail*, Emil Zola pokazuje Rad kao „Boga savremenog čovečanstva“ sa svima stvaralačkim i mirotvornim osobinama jednog dobrog božanstva. U svome predavanju o tome romanu, Žan Žores kaže da se ljudi slažu samo u toliko u koliko rade. U radu se stapaju i saglašavaju sve misli, sve energije, sve volje. „Sve dok rad traje i u onoj meri u kojoj se on obavlja, on neminovno ostvaruje slogu među ljudima koji u radu učestvuju, čak i onda kad su se ti ljudi mrzeli izvan zajedničkog posla koji ih udružuje kao ličnosti“.

Koliko puta smo to sami opazili u našim užim i širim zajednicama! Dok se nešto radi, preduzima i uspeva, svi se slažu. Ali čim prestane dah toplote i oduševljenja od zajedničke delatnosti, odmah izniknu razmirice i nastaje pocepanost.

U radu ljudi otkriju sami sebe i jedni druge. Koliko neznanih i skrivenih sposobnosti pojavljuju se i ulaze u pokret kad se jednom preduzme jedan zajednički posao gde se drugovi utrkuju! Posle prvog pokušaja da se posao raspodeli i organizuje vrši se odabiranje snaga i racionalnije određivanje uloga: svaki staje na mesto za koje je najpogodniji.

Privatna udružena delatnost predstavlja u malome ono što je javni rad u velikom, javni rad sa svima njegovim pijanstvima, odgovornostima i teškoćama. Svaki mlad čovek koji prođe kroz školu udruženog rada u manjim zajednicama, unapred ogleda svoje sposobnosti i naklonosti za rad na širem osnovu.

Radom u zajednicama čovek se navikava da raspolaže onim što nije njegovo i uči se da radi za druge. Ti drugi su mu najpre vrlo bliski, jer su to njegovi drugovi, u svemu jednaki sa njim. Ako se u mladosti bude navikao da svoju energiju zalaže za stvari koje ga se lično tiču samo vrlo posredno, čovek će docnije mnogo bolje čuvati interese većih celina.

Nije svaki rad u zajednici pogodan da razvija naš duh udruživanja. Svi oni koji napuštaju razna udruženja navode kao razlog baš svoje izgubljeno vreme i uzaludne napore. Razume se da su oni izgubili svoje vreme ako se ostalo na praznim diskusijama i neumerenom kritikovanju onih koji ne uspevaju da odmah dadu remek-dela. Ali ako se rad izvodi ozbiljno i savesno, a naročito istrajno, ako se nešto postiže, i ako se od jednog cilja ide drugom, onda se jedan pokret hrani drugim, i rad se nastavlja na opštu korist.

Savremeni čovek sve više štedi svoje napore i svoje vreme. On želi da mu svaki pokret donese po neku priyatnost i ulepša njegov život. Iskustvo je pokazalo da različita udruženja uspevaju samo u toliko u koliko pružaju svojim članovima nešto vidljivo. Posle drugarskih sastanaka treba da dođu na pr. predavanja sa diskusijom; zatim biblioteka za članove, društveni list, društvena izdanja, štamparija, – i to je onda jedno uspešno udruživanje intelektualaca. Drugo udruženje će svoje članove pomagati u oskudici i u

preduzimanju zamašnjih poslova. Veća udruženja se trude da nabave svoj dom. Manja se zadovoljavaju time što će sama ili u društvu sa drugima organizovati putovanja, izložbe, kongrese, i t. d. Najvažnija su pak ona koja udružuju snage rada i kapitala za proizvodnje i razmenu bogastava, kao što su akcionarska društva i kooperative. Ali svuda je načelo napredovanja isto. Svaki uspeh daje jednu novu ideju; svaka popravka izaziva jednu novu potrebu.

Tako se jedinstveno pomaže lično razvijanje pojedinaca zajedničkim sredstvima. U mesto da ubija individualnost, udruženje joj daje oruđa kakvim nikad ne bi raspolagao sam pojedinac.

Neka se individualisti ne boje za svoju samostalnost! Nisu najorginalniji oni koji su pročitali samo jednu knjigu. Nisu najrazvijeniji oni koji žive samo za sebe i vide samo sebe.

Sasvim je prirodno da svako traži da se udružuje sa onim ljudima koji najviše odgovaraju njegovim pogledima i sa kojima ima najviše zajedničkih težnja. Iz toga izlazi da se kroz organizacije kulturnog i ekonomskog tipa izrađuju prave idejne zajednice, ali ne više na bazi strasti već na pozitivnom programu stvaralačke delatnosti.

Udružujući se, čovek se ne lišava ničega a dobija sve: – uči se da ocenjuje sebe i da poštuje druge; – daje svojim sposobnostima i smerovima više maha; – koristi se iskustvom i saradnjom drugih.

ORGANIZOVANJE PROIZVODNJE

PROIZVODITI VIŠE

Posle ratne krize koja je, više od četiri godine, – u našoj zemlji više od šest godina, – iscrpljivala rezerve stvorenog bogatstva, naročito se jasno vidi koliko je moderna civilizacija siromašna. Sudeći po sjaju izloga u velikovaroškim radnjama ili po raskoši haljina i nakita koje vidimo na ulici, moglo bi se pretpostaviti da materijalnih blaga ima dovoljno, ako ne suviše, i da na svetu ne bi bilo nezadovoljstvo da bogastva nisu nejednako raspoređena, te ima s jedne strane odveć bogatih a s druge odveć siromašnih ljudi.

Za vreme ratne katastrofe osetilo se da postoji stvaran deficit, da čovečanstvo troši više nego što stvara, i da je svetska ekonomija, ako bi se dugo produžilo u istom pravcu, u znaku sigurnog bankrotstva. Jedino što se moglo tada činiti, – imajući kao najpreču dužnost vođenje rata svim snagama, – bilo je štednja. Jest manje hleba, i najgoreg kvaliteta, uzimati manje mesa, trošiti manje gasa i pušiti minimalan broj cigareta, štedeti u hrani, u odelu, u svetlosti, u nužnim i luksuznim predmetima, – to je bila lozinka, u isto vreme kad se na bojnim poljima i u pozadini nemilice rasipala najveća bogatstva, počevši od ljudskih života.

Zar to nije bio onda jedini način da se iziđe iz tragične situacije koja se pojavljivala na horizontu? Proizvodilo se pre svega za rat; zato se moralo živeti skučeno. Ljudi su iz toga iskustva izvukli zaključak da naše potrebe stvarno nisu tako velike, i da se čovek u nuždi može zadovoljiti s malim.

Zašto se ista praksa štednje i stezanja ne bi produžila i posle rata? Na svima stranama pojavljuju se još i danas falange propovednika skromnog života i štednje. Dodaje

se, do duše, da treba isto tako proizvoditi, ali je prva dužnost ograničiti svoje potrebe. Oba ova predloga nailaze na otpor kako kod radnika, tako kod nezavisnih proizvođača, zanatlija i trgovaca. Ne samo što niko neće da se lišava potrebnih bogatstava, već svi hoće da što više uživaju. Za to će dati sredstva rad, trčanje, više ili manje čisti „poslovi“, sumnjive veze sa momentanim gospodarima zemlje. Sve je dopušteno u cilju osvajanja što većeg materialnog blagostanja.

Ma kako izgledala apsurdna posle tolikih orgija smrti, ta težnja naših savremenika potpuno je razumljiva. Oni hoće lepo da žive, jer su se dosta namučili. Oni žele da se rašire i da osvetle svoje noći, jer su se odviše stešnjavali i krili po podrumima i rovovima. Nije neobjašnjiva ni njihova odvratnost prema laganom sticanju, postupnom bogaćenju po načelu „zrno po zrno – pogača“. U ratu se videlo kako ljudi mogu brzo da se obogate. Zatim, energije su tu utulile, ideali pogasili, poštenje u poslovima iščilelo. Ko ima uši neka čuje: „ko umije tome dvije“... Ko ima uši neka čuje: „ko umije tome dvije“...

Na tome konju se, naravno, ne može dugo jahati. Kajmak je skinut sa svih poslova. Nije više lako biti ni nepošten, ni korumpiran. Postalo je jasno da ne možemo svi biti ni aferaši, ni vladini ljudi, ni bezobzirni spekulanti. Uvidelo se da, ako štednja nije mogućna posle tolikih oskudica, ni lakomisleno zasnovana preduzeća ne mogu terati daleko. Ne može se štedeti, jer svi hoće da „žive svoj ostatak života“. Protiv te želje se ne može imati ništa. Ali to je samo želja ako ne dođe nešto drugo.

Valja proizvoditi više, – to je jedini izvor iz koga se opšta ljudska žeđ za uživanjem može zadovoljiti. Ako je besmisleno boriti se protiv te sasvim razumljive čežnje svih društvenih slojeva, još je gluplje misliti da se većito može vaditi iz istog džaka, naročito kad se zna da su ga ratna đulad izrešetala. Nije dovoljno danas kupovati, preprodavati i opet preprodavati. Trgovina vrlo malo uvećava sumu ljudskih bogatstava. Treba proizvoditi, stvarati nove vrednosti, oplemenjavati sirovine, iskorišćavati mrtve snage, stavljati pokret sve sposobnosti, mehaničke i ljudske. Samo tako se mogu zadovoljiti sve veće potrebe sve šireg kruga ljudi.

RADITI ZA 95% PUBLIKE

„Pitajte sto ljudi kako žele da im se izradi jedna stvar koja im je potrebna. Osamdeset njih neće znati šta da vam odgovore, i osloniće se na vas. Drugih petnaest smatraće da moraju reći nešto, i to nešto neće biti uvek pametno. Poslednji pet će jedino imati izvesne želje i daće za te želje dobre razloge.

„Birajte između ovih osamdeset ljudi od sto koji ne znaju šta više vole i to priznaju, i onih koji takođe ne znaju ali ne priznaju, ili 15 od sto, videćete da klientela za jedan proizvod izrađen na serije broji 95 od sto“.

Ko to govori?

To piše veliki američki industrijalac, najveći proizvođač automobila i zemljoradničkih traktora i jedan od najbogatijih na svetu, Henri Ford, čije uspomene su ugledale sveta i na našem jeziku. (*Moj život i rad*, Beograd, S. B. Cvijanović, dva izdanja, 1924, 1925.)

Ako umemo pronaći, uči nas slavni pronalazač automobila, artikal koji će najpotpunije zadovoljiti najšire mase potrošača, onu ogromnu većinu od 95% mušterija, naša pijaca će biti nezajazljiva, i nikad je nećemo potpuno zadovoljiti. Treba proizvoditi

ono što „jede“ široka publika. Dobar zanatlija, industrijalac, trgovac se raspoznaje po tome što ume pronaći vrstu robe koja donosi najveću dobit.

Dugo se mislilo da najveću dobit donose proizvodi skupi po sebi, predmeti luksuza, stvari nepotrebne, suvišne. Zlatari, sajdzije, srmari smatrali su se za najbogatije među privrednicima. Danas je jasno, međutim, – naročito posle svetskog rata, – da najbolje stoje oni koji svojim proizvodima podmiruju naše najnasušnije potrebe.

Čudnim obrtom stvari, došlo je vreme da se običan fizički rad plaća mnogo bolje nego najviše duhovno stvaranje, i da glupaci materijalno stoje bolje nego mnogi intelektualci i proizvođači kulturnih vrednosti. To dolazi otuda što su radnikove i seljakove usluge nužne svima ljudima, od najgrubljih do najfinijih, dok intelektualci rade za jednu malobrojnu elitu.

Ali kako se pitanje postavlja za zanatlije? Mogu li oni proizvoditi za 95 od sto publike? Ne sačinjavaju li u našoj zemlji, većinu, čitavih 80–85 od sto, sami seljaci? Šta zanat može pružiti toj većini stanovništva zemlje? Jednom reči, mogu li zanati raditi za seljake?

Tako postaviti pitanje znači rešiti ga. Jest, zanat, ako hoće da ne propadne, da ne izumre, da se ne isuši od malokrvnosti mora proizvoditi za ono nepregledno i jedva otvoreno tržište što se zove selo. Naš seljak je tek progledao na svetlosti kulturnoga života, on je gladan i žedan svega: tek da jede hleba, da nosi cipele i čakšire, da navlači kapu, da spava u krevetu, da sedi na stolici i za stolom, da stanuje u zidanoj kući, da čita, da putuje, da se zabavlja...

Selo je rudnik iz koga tek ima da se crpe, i to najraznovrsnijih bogastava. To je rezervoar na kome se imamo hraniti svi koliko god nas je, i u svima strukama, počevši od opančara pa do književnika, izrađivača i prodavaca kragni i mašni i berbera što čiste i lepšaju glave. Samo valja misliti o potrebama seljaka, ispitivati načine da se one zadovolje i pružiti im dobre, jevtine i pogodne proizvode.

Nije laka stvar pridobiti seljaka za varoške proizvode. Oni imaju svoje navike, i teško se prilagođavaju „gospodskom“ načinu života. Međutim, oni tome teže, voljno i nehotice, silom samog društvenog razvitka, gonjeni modom, primerom drugih i povrh svega neodoljivom željom da dobiju više zadovoljstva, lakši život, lepšu sredinu.

Tu težnju napred i naviše, koja se oseća u svima narodnim slojevima, ne može niko i ništa zaustaviti. Nju, naprotiv, valja iskoristiti, za najveće dobro samih seljaka i za opstanak i napredak naših zanata. „Treba provoditi, kaže nam Ford, dane i noći, kroz čitave godine, u traženju najpre vrste robe koja će se najviše dopasti publici, a zatim najboljeg načina da se ta roba proizvodi“.

Njegov primer je u toliko poučniji, što je on, marljivo tražeći u ta dva pravca, uspeo da od automobila, koji se smatrao pre njega kao oličenje luksuza, načini predmet široke narodne potrošnje. Kad u Americi, blagodareći Fordovom sistemu, svaki osmi a negde i svaki peti čovek može imati svoj automobil, zašto kod nas seljaci ne bi mogli postati potrošačima bar zanatskih proizvoda?

RAD UPROSTITI I RACIONALIZOVATI

Šta bi rekao jedan iskusan zemljoradnik, snažan seljak čiji potez ruke obara čitavo snoplje, kad bi mu jedan „gospodin“, bled i mršav, slaba glasa i stidljiva pogleda prišao i oslovio ga ovako:

– Ti, prijatelju, ne znaš svoj posao. Gledam te kako oreš, kako kopaš, kako razmahuješ kosom i srpom, i pitam se da li radiš gimnastiku ili svršavaš jedan posao. Ako razvijaš mišiće, dobro činiš, jer u gimnastici se ne traži da pokret nešto donese. Ali ako misliš da radiš, onda ti je račun pogrešan. Mnogo snage rasipaš, umaraš se i iscrpljuješ nesrazmerno više nego što sam posao iziskuje.

– Neću, valjda, od gospode učiti kako se srp drži i kako se kosom maše, odgovoriće seljak.

Tada će mu mladi inženjer agronomije ispričati ovu priču:

Na jednom velikom vašaru u Americi, jedna fabrika pisaćih mašina dovela je u svoj dućan najbolju daktilografkinju ili devojkicu što radi na mašini za pisanje, i ona je radila pred začuđenim očima publike. Iskucavala je 2000 slova za 10 minuta, što se smatralo kao pravo čudo. Nju je neko vreme pažljivo posmatrao jedan inženjer vičan mehaničkim poslovima, i posle dužeg praćenja njenih ruku i prstiju, obrati se devojci i reče:

– Oprostite gospođice, ali vi ne poznajete svoj zanat!

Neograničeni gnev zahvati mladu devojkicu i rumenilom stida i ljutnje obasipaše se njeni obrazi.

– Nećete me tek vi naučiti zanatu, drski gospodine!

Inženjer se ne dade zbuniti, već priđe mašini za pisanje i pokaza devojci kako se može upotrebiti još jedan prst i kako se mogu izbeći neki nepotrebni pokreti. Kad je naučila da radi po novom načinu, pisačica je otkucavala ne više 2000 slova već 2500... Docnije je doterala do 2800 udara.

Stanimo za časak da radimo neki posao, i rastavimo na delove naše pokrete. Pokušajmo da neke pokrete izbacimo, namestimo alat što bolje možemo u ruci, najzad zamenimo ručni rad mašinom, ili kakvom instalacijom, i videćemo da se sa manje truda i umora može postići veći rezultat. Seljak ne samo što retko zamenjuje svoju radnu snagu motornom, već i ne pomišlja da bi njegov posao mogao biti lakši.

Jedna Amerikanka koja je nedavno proputovala našom zemljom rekla mi je da kao najdublji utisak iz naše sredine iznosi strahovitu muku ljudi pri nošenju tereta.

„Kod vas, kaže ona, ljudska leđa nose i ljudske ruke vuku užasno teške stvari. Uz to, idete pešice nebrojeno kilometara. Zar vas nije žao snage, vremena, pameti i novaca koje na taj način nemilice rasipate?“

Seljak ne računa vreme i snagu. On broji samo novac. Ako jaje može prodati u varoš za dinar, on ga neće u selu dati za četiri i po groša, a zaboravlja da će opanaka poderati za mnogo više. Za njega je izgubljeno samo ono što potroši u gotovom: radna snaga, misli on, ne staje ništa, a meso od čoveka se ne jede... Kad bi, pak, jedan industrijalac obrađivao svoje sirovine istim načinom, na koji se danas radi zemlja, on bi vrlo brzo bankrotirao.

Pa ipak, od zemljoradnje živi najveći broj naših sugrađana. To se može objasniti bednim životom koji vode seljaci, neumornim radom, preteranom štednjom. Kad bi zemljoradnik „pustio ruku“ i trošio kao varošanin, on bi ubrzo propao. Ali varošanin ne propada poglavito zato što ume bolje da radi, što raspolaže većim brojem kombinacija, laća se više poslova u isto vreme, štedi napored, ekonomiče sa kupovinom, ume da propada. Osim toga, u gradskim poslovima nema onog rizika rđave godine, poplave, grada itd. koji davi zemljoradnju.

Organizovati zemljoradnju znači u prvom redu izbeći sve slabe strane toga zanimanja u upoređenju sa industrijom. Organizovati znači, zatim, pronaći najbolji način

da se zemlja obrađuje, unoseći u upotrebu naučne pronalaskе, ne samo u mehanici već i u ljudskom telesnom radu.

Mi ovde ne možemo ulaziti u pojedinosti organizacije rada, ali će nema biti dopušteno da kako samim zemljoradnicima, tako njihovim pomagačima, agronomima, ekonomima, šumarima, učiteljima, sveštenicima, skrenemo pažnju na napore koji se čine u modernom svetu u pravcu pametnijeg iskorišćavanja ljudske radne snage. Oni će već umeti pronaći male reforme koje se mogu uvesti u svako seljačko gazdinstvo, koje ne staju mnogo novaca i ne zahtevaju naročitu stručnu spremu. Čak verujemo da bi sami otresitiji seljaci, kad bi se zagledali u svoj posao, umeli naći puno pojedinosti koje se mogu izmeniti.

Nužno je, najzad, da se seljačko gazdinstvo jednom shvati kao jedno *preduzeće za proizvodnju*, a ne kao sredstvo za ishranu članova jedne porodice. Za sada naš seljak proizvodi skoro isključivo za ličnu i porodičnu potrošnju, i iznosi na pijacu samo jedan neznatni deo svoga berićeta: 10–15%. Zamislite jednoga hlebara koji bi mesio samo za svoju porodicu! Ili setite se životinja koje celog dana tumaraju samo da se ishrane. Moderan čovek radi malo za sebe a najviše za druge, i svi drugi rade za njega. U tome je civilizacija. Tako se dolazi do visoke materijalne i duhovne kulture.

Da bi više prodavao, seljak mora više proizvoditi. A da bi više proizvodio, seljak se mora osloboditi zablude da mu sopstveno porodično gazdinstvo mora dati sve vrste životnih namirnica: žito i kukuruz za ukućane, piću za stoku, mast i meso, mleko i sir, vino i rakiju, čak vunu i konoplju. Bilo je vreme kad je seljak proizvodio u kući sve osim soli i gvožđa. To je prošlo, i seosko gazdinstvo će se morati sve više specializovati u pojedinim granama zemljoradnje i stočarstva, tražeći od drugih, u varoši ili na selu, da ga snabdu ostalim potrebnim proizvodima.

Organizovati znači, dakle, i to: usavršiti se u jednom ili u nekoliko oblika proizvodnje a za ostatak se obratiti onima koji su u svojoj grani postigli najveći uspeh. Ovi poslednji proizvode jevtinije, pa jevtinije mogu i prodati. Razume se da specializacija u zemljoradu i stočarstvu ne može ići tako daleko kao u industriji, ali se zacemento više neće na domu praviti sveće, šiti odelo, kuvati sapun itd. Takva praksa je odveć skupa da bi se i dalje produžavala. Seljak mora sve više raditi sa novcem. A to će biti jedino ako uveća svoju proizvodnu moć.

Zemljoradničke zadruge su izvrsno sredstvo za organizaciju ljudskog rada na selu. One mogu spremati ljude koji će izučavati zemljoradničku proizvodnju i pronalaziti *najbolji i najlakši način rada*. One će doneti na selo veliki broj *mašina* i uvesti *moderne instalacije* (kanale, vodosprovođe, peći, basene, ledenice itd.). One mogu naučiti seljaka da šteti svoju *radnu snagu i vreme* i uvesti u seljačku proizvodnju načela pametnog rada. One najzad treba da od seljačkog gazdinstva naprave jedno organizovano industrisko preduzeće koje će raditi za pijacu i učiniti od seljaka jednu potrošačku snagu prvoga reda.

U tome je *organizacija rada i proizvodnje u zemljoradnji*. Ono što je u varoškoj industriji učinio privatni kapital, uz strahovito rasipanje ljudskih snaga i kroz svirepu i istrebilačku konkurenciju, to zemljoradničke zadruge mogu učiniti svojim stvaralačkim radom koji nema drugih žrtava osim nepotrebnih parazita: zelenaša i mnogobrojnih preprodavaca.

****FOTO****

NOVA SLAVLJA

PRAZNIK RADA

„Ima jedan dan u godini, kazao je Viktor Igo, kad nadničar, običan najamnik, čovek što nosi terete, čovek što lomi kamen ukraj puta, sudi narodnim poslanicima, senatorima, ministrima, predsedniku Republike. Ima jedan dan u godini kada najslabiji oseća u sebi veličinu narodne suverenosti“. – U misli velikoga pesnika, svaki čovek je postajao sudijom po pozivu ćudljivog ličnog raspoloženja, i njegovo dizanje do svesti o svojoj moći bilo je posve anarhično. Ustanova prvo-majske proslave ima za cilj da to raspoloženje učini kolektivnim i da tu svest disciplinuje. Radnici i svi oni koji imaju da izraze svoje nezadovoljstvo, svoje zahteve i svoju nadu u bolju budućnost izabrali su Prvi Maj za dan složnog protesta i uzajamnog sokoljenja i za praznik stvaralačkog rada.

Prvi Maj je veliki Praznik Rada, slava svih radnika na svetu. Ljudi raznih vera, narodnosti, rasa, kojima je zajednička samo sudbina da rade kao najamnici i da žive isključivo od svojih ruku, toga dana uzimaju pričešće istih misli, istih osećanja, jednog zajedničkog ideala. U svima zemljama gde ima industrije, radnici u većoj ili manjoj meri napuštaju svoj svakodnevni posao i ceo dan posvećuju bilo manifestacijama, bilo predavanjima, bilo prostim izletima u polju sa drugovima i porodicama.

Rad, koji na svojim plećima nosi celo društveno biće, toga dana se odmara, i tako pokazuje koliko je moćan, upravo koliko je nužan za opstanak civilizacije. Ovaj način demonstriranja moći – skrštavanjem ruku – mogao je izgledati neobičan, jer se korisnost i valjanost nečega obično pokazuje na samom delu a ne na odsustvu dela. Ali radnici su sve do pred kraj prošloga veka toliko bili zapostavljeni, toliko im se odricala svaka uloga u ljudskom društvu, da su morali pribеći ovom sredstvu. Raznim teorijama o prevashodnosti kapitala nad radom i mozga nad rukama morali su odgovoriti jednom u stvari negativnom merom.

U prvim godinama koje su došle posle Kongresa Radničke Internacionale u Parizu (1889) – gde je odlučena proslava Prvog Maja u tom borbenom cilju – majski praznik je često bio zapečaćen krvlju. Okupljene u snažne falange, oduševljene svojim brojem, raspinjane svojom sopstvenom snagom, radničke mase, inače lišene svetlosti i jakih senzacija, kidisavale su na najmanji otpor policije. A ova opet, lišena svake psihološke moći i pomamna na nered, u mesto da organizuje radničke manifestacije, kao što čini sa drugima, nasilno ih je sprečavala i pretvarala ih u hajke na divlje zveri. Tako se Praznik Rada i Mira obeležava u istoriji kao dan revolta, gneva i izazivanja, pre nego što postane slava obnovljene prirode, novih ideala i universalne sloge.

Međutim, od kad je sindikalni pokret osvojio za radnike bolje uslove rada i života, politička prava i socialni ugled su sve više rasprostrirani na široke mase. Prvi Maj, – najpre dan borbe, – pretvarao se malo po malo u dan praznovanja i radosti. A u Sovjetskoj Rusiji,

gde su radnici, u teoriji bar, ostvarili ceo svoj program, Prvi maj prestaje biti dan obustave rada, i praznuje se baš na taj način što će svaki radnik proizvesti što više može.

Po svojoj prvobitnoj nameni već Prvi Maj ima više pozitivan nego negativan karakter. Toga dana, radnici traže pre svega osmočasovni rad i opšte pravo glasa, i proklamuju na očigledan način svoju klasnu solidarnost. Jednog istog dana, radnici svih zemalja, složnom obustavom rada, pokazuju sebi i drugima svoj broj, svoju jednodušnost i svoju prvorednu ulogu u proizvodnji. Mnogo nas je, kažu oni, složni smo, nužni smo za život društva i civilizacije, i to čine u jednom svečanom raspoloženju. Ovaj čisto afirmativni karakter majske proslave sve će se više isticati, u koliko radnici dobijaju uglednije mesto u državi i u koliko se njihovi zahtevi smatraju opravdanim.

*

* *

Moglo bi se misliti da će Prvi Maj ostati večito praznik industriskog proletarijata. Ali u poslednje vreme se obraća pažnja ne samo na najamnike zaposlene u industriji, već isto tako i na radnike u zanatima i zemljoradnji, u trgovini i državnoj službi. Jedna moderna *radnička partija* ili Partija Rada mora da otvori vrata svima onima koji u glavnom žive od najamnice pa i svima koji žive od svoga ličnog rada. Mali posednici u varoši i na selu nisu manje radnici nego industriski proleter, i njima se ne može oduzeti pravo da Prvi Maj slave kao svoj praznik.

Ovo shvatanje se naročito nameće u našoj zemlji, gde je malo fabričkih radnika, a gde je pravi *radni narod* vrlo mnogobrojan. Na žalost, kod nas ne samo što sav taj interesantni svet nije okupljen u jednu veliku, snažnu i naprednu *Partiju Rada*, već i sami industriski radnici nisu još organizovani, složni i sposobni za popravljavanje svojih životnih uslova. Usled političkih perturbacija, od kojih najviše stradaju oni kojima su revolucionarni pokreti imali u prvom redu koristiti, sindikati su kod nas rastureni, radnička partija upravo ne postoji, kooperative su vrlo slabe. Radnici su, ostavljeni svojoj izolovanoj nemoći, izloženi svima nasiljima jednoga režima što bezobzirno odbacuje i eksploatiše sve koji mu se ne stavljaju u bezuslovnu službu.

Radnici, koje više stvarno ne štiti ni jedan pozitivan zakon; *zanatlije i sitni trgovci* čiji poslovi stradaju od trajne neizvesnosti u kojoj zemlju drži jedan režim koji narodnu privredu shvata kao bogaćenje nekoliko većih i bezobzernih parazita; *seljaci* čija radinost ničim nije zaštićena i pomognuta, – svi sitni ljudi na kojima počiva ova zemlja, – moraju naći jedan teren sporazuma, za odbranu svojih interesa i za ozdravljenje našeg ekonomskog života. Prvi Maj je njihova zajednička slava, jer je to praznik svih proizvođača, a naročito onih čiji rad još nije dobio ni punu nagradu ni puno socialno priznanje.

*

* *

Prvi Maj ima težnju da postane dan unutrašnjeg života čitavog jednog reda ljudi: dan vaspitanja, drugarske ljubavi, duševnog pribiranja, dan molitve za poklonike religije rada. U istoriji čovečanstva, praznici su igrali važnu ulogu, možda poglavito zbog toga što su prostim ljudima davali prilike da jednog istog dana ne samo skoncentrišu svoje vlastite misli već i da žive društvenije. Narod voli svetkovine, prvo zato što su to dani odmora, a posle zbog toga intenzivnijeg ličnog i socialnog života. Zato se i Prvi Maj, ma da tako skorašnjeg datuma, već duboko usadio u srca svega radnog sveta, naročito u zemljama gde se njegov blagotvorni uticaj nesmetano mogao razvijati.

U Americi, u Engleskoj, u Francuskoj, u Nemačkoj, Prvi Maj je na putu da postane opšti narodni praznik. U Rusiji, to je sada najveći narodni praznik, ma da se nekih godina slavi ne obustavom rada, već što većom utakmicom u proizvodnji. U svima zemljama, lep majski dan unosi svežinu i radost u sve duše, i ljudska simpatija zahvata sve umove. Zajednička volja tolikih radnih masa i jedinstveni način da se ta volja izrazi, neodoljivo nameću misao o opravdanosti njihovih zahteva. Postaje jasno da su radnici jedan faktor sa kojim se mora računati. Ideje se lagano preobražavaju, zri pojam o universalnom karakteru proizvodnje i o uzajamnoj zavisnosti ljudi, rađa se snažno osećanje društvene solidarnosti. Tako se izvan radničkih redova stvara raspoloženje slično onom koje nadima grudi „nesrećnih na svetu“.

Pokušalo se da mesto Prvog Maja dođe kao radnička slava koji drugi praznik. Neki naši poslodavci tražili su od svojih radnika da svetkuju Đurđev dan a ne tuđinski prvi maj. U Italiji, Musolini je naredio da se od sada mesto radničkog međunarodnog praznika slavi, 21 aprila, osnivanje Rima. Ta mera bi po sebi bila nevina, da vlada ne smatra kao zločin obustavu rada prvoga maja i da svi radnici koji ne dođu na posao neće biti otpušteni. Ovoga puta u Italiji nasilje može sve učiniti, ali će ipak biti nemoćno da u dušama radnika osećanje solidarnosti sa njihovim drugovima u svetu zameni uspomenom na osnivanje grada Rima, 753 godine pre Hrista!

Dobijajući ovaj širi karakter koji mu se sve više daje u celom svetu, postajaću od dana klasnog revolta Praznikom Rada svih kulturnih ljudi, Prvi Maj, nema sumnje, gubi od svoje revolucionarne vrednosti. Ako se i ne izjednači sa nekoliko velikih praznika u godini, Prvi Maj neće više nikome bosti oči. On će svoju snagu i svoju lepotu crpsti iz neizmerne veličine stvaralačkog ljudskog rada, ali će baš zbog universalnosti svoje prestatu da bude praznik jedne klase. Ova evolucija može biti neprijatna nekim jednostranim duhovima, ali ona je sasvim prirodna i izgleda nužna. Svi praznici, kao i ostale društvene ustanove, potčinjeni su zakonu generalizacije ili umirenja: ili idu na to da izgube svaki značaj, i padnu u potpun zaborav, ili pak neprestano rastu po važnosti, i šire se u svome sjaju.

Šta će biti u budućnosti sa Praznikom Rada? Sudimo li po sve većem ugledu koji proizvodnja i ekonomska delatnost u opšte, a ručni rad posebice, osvajaju u modernom društvu, možemo zaključiti da će Prvi Maj nadvisiti mnogi verski praznik. Danas se opaža težnja da se mesto crkvenih praznika slave sve više dani rođenja ili smrti velikih ljudi, datumi značajnih pronalazaka, dela i događaja, jer se na taj način slave ideje koje su nam najbliže. Nije moguće da jedan dan u godini ne bude posvećen opštem slavljenju *Rada* kao najplemenitijem manifestacije našeg ličnog i društvenog života. Svi su izgledi da će taj dan pasti baš u vreme kad se cela priroda sprema na nova stvaranja, i da će to biti početak onoga meseca što nosi ime boginje Maje, kćeri Atlasa koji na svojim plećima drži Zemlju i matere Merkura, zaštitnika radinosti.

SLAVA RADA

U vojvođanskim selima gde ima stanovnika dveju vera, pravoslavne i katoličke, postoji dirljiv običaj. Kad je praznik pravoslavan, zvone zvona i na katoličkoj crkvi, i obrnuto, kad praznikuju katolici i drugi se trude da imaju svečan izgled. Mi znamo da radne mase nemaju ničega blagotvornog da očekuju od verskih običaja iz starine. One moraju da stvaraju svoje nove običaje, navike i načela. Ali ipak ističemo ovo uzajamno poštovanje,

jer je ono znak verske trpeljivosti, koja će sutra dovesti do nacionalne trpeljivosti, i biti polazna tačka za solidarnost radnoga naroda sela i grada.

Prvi Maj je praznik radničke klase.

Bilo bi logično da to bude u pravom smislu te reči Praznik Rada, t. j. svih onih koji rade svojim rukama i svojim umom i od toga rada žive. Ali to još nije slučaj. Varoški radnici su prvi stvorili svoju ideologiju, svoj rečnik i simboliku. Oni su – u svome mladenačkom poletu – proglasili stvar Rada za svoju stvar, i obrnuto: svoje interese obeležili su kao interese svih koji rade. Prvi Maj je izabran za praznik međunarodne radničke solidarnosti. Praznik Rada je slavljen obično demonstrativnim napuštanjem posla. U novoj Rusiji, Prvi Maj je slavljen drukčije: radom, utrivanjem u proizvodnji. Najzad, pojavljuje se težnja da taj dan postane praznikom svih koji rade, u prvom redu radnika i seljaka.

Svet menja svoj lik.

On neprestano traži puteve ne samo svoje borbe, već i svoga praznovanja. I to je dobro, i prirodno. Ma šta se mislilo o ljudima, Rad je jedna srazmerno nova navika čovekova. Od skora ljudi rade. Malo vekova broji njihova stvarачka delatnost. Tanka je kora njihove civilizacije. Mali je broj radnih časova u danu, još manji broj radnih dana u godini. Rad je malen i nejak, a juče je bio manji i slabiji. Stalno raste on i buja, zahvata sve veće mesto pod suncem i traži sve veća prava.

Uvećava se vojska Rada.

U doba najjasnije civilizacije ljudske – u staroj Grčkoj – sramota je bila raditi i živeti od svoga rada. Mnogo je vekova trebalo da prođe pa da rad postane čast i ponos. I još vekova treba da mine, jer se i danas ljudi stide rada, naročito telesnoga. I danas je ideal većine da ne mora raditi svojim rukama. To je možda dobro, jer će iz te težnje čovekove izići pobedonosna tehnika, robinja ljudske misli i volje. Ali mi ipak slavimo one koji rade – koji rukama svojim rade –, jer poštujemo njihov napor. Mi hoćemo tehniku, i mašine, i hemiju i elektriku, ali ne kao sredstvo da se današnji radnici bace na ulicu i u glad, već kao oruđe njihovoga oslobođenja i oduhovljenja. I mi dočaravamo Aristotelov san: da se čun kreće sam između zapetih konaca osnove, ali zato samo, da bi radnik pored razboja, ili daleko od njega, čitao knjigu ili uživao u lepoti. Takvo shvatanje prodire. I veći je danas nego ikad u istoriji broj ljudi koji rade i ponose se time. Taj broj može i mora biti još veći. Vojska Rada se još mora umnožiti.

Dostojanstvo Rada se širi.

Širi se i na one crne, kaljave pogurene i izgubljene, nebrojene mučenike, na one kojima istorija nikako nije priznavala pravo građanstva, koje je nazvala *seljacima*, to znači ljudima spolja, izvan gradova, izvan civilizacije, izvan sveta. Dosta su bili napolju, izvan i ispod svih, i lišeni svega. Danas oni ulaze u civilizaciju, i to ne kao odbeglice, emigranti, uljezi, ne kao robovi pobešli od zla gospodara, – ne kao brodolomnici. Oni se *inkorpišu u civilizaciju* – kao radnici u 19. veku – osvajaju je, privlače je sebi i ulaze u nju kao masa, kao klasa. To je novina našega veka.

Seljak se diže kao takav, kao celina.

Može se navijati, izvijati i uvijati koliko se hoće. Može se diskutovati o tome je li seljak klasa ili profesija, ili stalež. To je sporedno. To je zabava teoretičara. Ispred svega stoji činjenica: Čovek izvan civilizacije – seljak –hoće da bude u njoj. Hoće on da se njegov rad prizna kao najteži a po dostojanstvu ravan umnom i drugom telesnom radu. U toj svojoj težnji, seljak nailazi na smetnje, na protivnike i krvnike. Smetnje su velike. Protivnici su mnogobrojni, krvnici su nemilosrdni. Prezirali su ga. Sad ga se boje. Boje ga se svi sveštenici, sluge i poklonici Kapitala. Kapital danas vlada kao car samodržac, i njegova je svita odabrana i vojska mnogobrojna. Prema njemu je obezoružani i nesložni Rad. Ko to ne vidi, slep je. Ko te ne priznaje, lud je. Zato Seljak, koji je mudar, mora tražiti saveznika u borbi protiv Kapitala. Prvi mu je saveznik Radnik, najprirodniji i najsigurniji.

Prvi Maj radnički praznik. – Neka zvone zvona i na seljačkoj crkvi!

Jovan i Hans nemaju istu veru, ali se boje istoga Boga. Seljak i Radnik se razlikuju i po umu i po drumu, ali im je zajednički neprijatelj – Kapital, i zajednički Bog – Rad. Neka, dakle, i jedan i drugi budu radosni na prvomajski dan. Radnik će skrstiti ruke, – tako on danas objavljuje svoju snagu. Seljak neka bude oran i veseo i neka preko tica nebesnih pošalje svoj pozdrav braći radnicima u varoši. Radnice i Seljanke neka se zakite crvenim i zelenim cvećem, jer su crveno i zeleno boje koje se divno dopunjuju.

MAJSKI ZAVET

Krajnje je vreme da naš bolno razdrobljeni radnički pokret ponovo nađe svoju harmoniju, i da se osposobi za ulogu koja je u modernim društvima namenjena ekonomskim i političkim organizacijama radničke klase; za ulogu amalgamisanja i disciplinovanja društvenog života. Prvi korak na tome putu mogao je da učini baš sindikalni pokret, kako zbog svoga klasnog i odbranbenog karaktera, tako zbog odsustva zamršenih teorija o akciji i taktici koje zbunjuju i parališu ideološke i političke organizacije.

Sindikati su nasušna potreba radnoga sveta, i to brojni, bogati i solidarni sindikati. Oni izvode svakidašnje napore koji im pokazuju nužnost svestrane saradnje i svesne međusobne tolerancije. Dok politički pokreti traže svoju snagu u očajanju, mržnji i rušilačkim instinktima masa, sindikalna akcija crpe svoju iz svesti o zajedničkim interesima. Dok partije žive od strasti, ekonomske organizacije počivaju na razumu.

Sindikalno jedinstvo je nužno pre svega samim *radnicima*. Prilike pod kojima oni žive očajne su. Trenutno poboljšanje životnih uslova, nastalo u prvim mesecima posle rata, kada je naš privredni život bio u punom poletu, odavno je već prazan san. Nadnice su strahovito pale. Nove mase radnika i radnica izišle su iz svoje učmale primitivnosti i počele su nadirati u varoš gde konkurišu kvalifikovanoj radnoj snazi. U našim krajevima danas se radi za 8,7 i 6 dinara dnevno. Seljačka i ženska radna snaga dobija se bud za što, naročito u Mačedoniji i u Bosni. Svaka zakonska socialna zaštita izgubila se potpuno, i služi samo kao izgovor za bezobzirnu socialnu reakciju. Mi prisustvujemo jednom užasnom licitiranju na niže: ko će raditi jeftinije i pod gorim uslovima. To je zacelo rđav uslov za stvaranje jednog jakog sindikalnog pokreta, ali je bar opomena za radničke organizacije koje već postoje da svoje snage ne cepaju već da solidarnom borbom održavaju bar one tekovine koje još nije uništio neuviđavnim egoizam poslodavaca.

Našem poslovnom svetu to izgleda nepojamno, ali je sindikalno jedinstvo radnika potrebno baš za razvoj samog *našeg kapitalizma*. Kad ne bi bila parazitska, kad ne bi živela na račun državnog budžeta, kad bi htela „čepkati zemlju“, po savetu koji joj daje Ford, naša mlada industrija bi uslove za svoje napredovanje tražila u proširavanju kruga potrošača i u smanjenju troškova proizvodnje a ne u potkradanju radničke nadnice. Treba jedanput da bude jasno da je prvi elemenat moderne industrijske proizvodnje: radnik zdrav i sposoban, raspoložen za usavršavanje svoga posla i za svoje lično uzdizanje. Prošlo je dvesta godina od doba kada se u Engleskoj mislilo da je gladan radnik vredniji od sitog i da je beda najveći potstrekač u proizvodnji. Danas, naprotiv, industrija se zasniva na zadovoljnim i prosvetljenim radnicima, koje veže profesionalna savest i kreće ponos dobrog i čistog posla. Sindikalne organizacije su najbolji centri profesionalnog odabiranja i moralne kontrole radnika. U interesu je samih poslodavaca da opšte sa jednim ozbiljnim sindikalnim telom koje odgovara za kvalitet radne snage, a ne sa pojedincima koji se regrutuju iz redova nedisciplinovanih gladnica i lumpenproletarijata. Pametni industrialci to vrlo dobro znaju, i oni će se radovati stvaranju jedinstvenog sindikalnog pokreta koji će podići moralni i profesionalni nivo radne snage.

Čitava naša zemlja imala bi koristi od jednog složnog i naprednog radničkog pokreta. To bi bio jedini organizovani elemenat kohezije između raznih delova jugoslovenske zemlje, sredstvo našeg društvenog i narodnog jedinstva. Koliko su očajno nemoćne političke formule i policiske mere da ga ostvare, toliko bi spasonosna i efikasna bila saradnja najboljeg dela našeg radnog naroda, baš u smislu državnog jedinstva. Varaju se oni koji misle da ima nekog drugog načina za zbližavanje ljudi osim njihovih poslova i interesa. Sve drugo dolazi posle i samo po sebi. Sindikalni pokret bi, osim toga, bio u ovoj zemlji jedan elemenat izvrsne socialne discipline, one discipline koja nam najviše nedostaje, a bez koje nema ni pravog ekonomskog napretka ni prave kulture.

U svome vlastitom interesu, za dobro naše industrije i celog privrednog života, na korist jugoslovenske zajednice čiji je on pionir, – sindikalni pokret u ovoj zemlji treba da bude jedinstven, solidaran i vođen razumom. Universalni Praznik Rada može biti prvi korak na putu radničkog jedinstva. Majski zavet treba da veže volje najboljih među proizvođačima i da ih udruži za izgradnju lepše budućnosti.

ZADRUŽNI DAN

Svake godine, prve nedelje jula meseca – ove godine 3. jula – slavi se u celom svetu *dan zadrugarstva*. Toga dana, članovi svih vrsta zadruga – kooperativa, i u varošima i u selima, ističu načela svoga pokreta, prave bilans dosadašnjega rada, i bacaju pogled u budućnost. Načela zadrugarstva; bilans zadružnih uspeha i neuspeha; budućnost zadružne ideje.

Osnovno načelo: *međuzavisnost* koja veže sve ljude koji rade i troše. Otuda, *solidarnost* svih privredno zaposlenih. Najzad, nužna *saradnja* ljudi koji se bave istom granom poslova. Najveći je broj potrošača, jer svi troše. Zato su potrošačke zadruge najviše razvijene, svuda u svetu. Udružuju se ljudi da bi se snabdeli potrebama na izvoru, t. j. kod samih proizvođača, da bi izbegli svakog posrednika, naročito posrednika parazita. Tako zadrugarstvo postaje *borbeno*, tako ono iz odbrane prelazi u napad: borba sa neproduktivnim, nekorisnim posrednicima, borba *protiv društvenih parazita*.

Nije dakle opravdano što se zamera zadrugarstvu da je ono mlako i dobroćudno, blago i bezopasno. Shvaćeno kako treba, zadrugarstvo je jedna planska, svestrana i duboka borba protiv trgovačkoga i finansiskoga kapitalizma. To znači protiv one vrste kapitala čija parazitska uloga je očigledna. A samom svojom borbom protiv nekorisnih posrednika, koji sami poskupljuju robu ili novac, zadrugarstvo ističe pozitivni deo svoga programa. Ono priznaje, slavi Rad, i traži njegovo prvenstvo i njegovu vladavinu.

Nabavljачko-potrošačke, kreditne i prodajne zadruge su danas dakle ratne mašine *protiv trgovačkog i finansiskog parazitskog kapitala*. Prerađivačke i proizvođačke zadruge bore se protiv trećeg oblika kapitala, *industrijskog*. A sve one skupa idu na to da se narodna ekonomija, da se proizvodnja, razmena i potrošnja dobara, obavlja bez isisivačkog posredovanja kapitalista, javljali se oni u vidu industrijalaca, trgovaca ili bankara.

To je, dakle, čitav jedan *nov sistem*, nov način da se uredi društvo, sistem zadružni, mesto individualnog, kapitalističkog. Zadruge nisu nikakve dobronamerne, čovekoljubive i bezazlene ustanove. To su topovi velikoga kalibra protiv današnjega društvenoga uređenja u kome vlada kaos, nepravda i isisavanje. Zadrugari su novi ljudi, ljudi budućnosti, rušioći današnjega, zidari novoga stroja.

Zadružni Dan, slava zadrugarstva, to je smotra zadružnih trupa. To je dan odmora i veselja, zacelo, dan predaha za zemljoradnike u ovim radnim danima sunčanoga leta. Ali to je i dan *čeličenja za borbu*. Neprijatelj je još uvek vrlo jak, nesrazmerno jači od nas. Zadrugarstvo je još nejak, maleno, neborbeno, zavisno od režima i od kapitalista. Kurjaci su među ovcama. Neprijatelj ima uhoda u zadružnom logoru. Zadrugarstvo još nije stalo na svoje noge.

Sve ovo treba misliti i reći na Zadružni Dan. Ono što je Prvi Maj za radničku klasu, to je Dan Zadrugarstva za kooperative, za zadruge, dan veselja, pribranosti, nade i borbe za bolju budućnost, to znači za socijalnu pravdu.

****FOTO****

ZAKLJUČAK

SOCIJALNO VASPITANJE

Da li je danas vreme da se govori o vaspitanju naroda, o širenju znanja, o dizanju moralnog stupnja, o dostojanstvu Čoveka? Zar nije glavnije da se pravi hleb, da se grade kuće, da se plaćaju dugovi? Ko će misliti na duh kad je u pitanju telo?

Jest, sadašnjost je surova, i puna neposrednih briga, i tiranski jasna. Svakome je ocrtan put, svaki dan ima svoju određenu sadržinu, svaka stvar potseća na potrebe koje

valja zadovoljiti, odmah, bez odlaganja. Teško je tražiti i nalaziti ideal; duh mora da nazaduje i da kržlja; viši život čoveka se zapostavlja; gubi se navika divljenja i ljubavi.

Pa ipak, ipak. Ostalo je u nama od bivšeg čoveka. Mi hoćemo da živimo unutrašnje i da se ispoljavamo, da zračimo, da se dajemo: Na izlasku iz rata širiti ideal trajnog *mira*: posle oskudice svake vrste, otkrivati sve *vrednosti* što većem broju ljudi; ustati protiv duhovnog robovanja, zablude i neznanja, tražiti *istinu*, i reći je. – Takav je trostruki cilj socialnog vaspitanja.

Trajan mir je bezuslovna potreba novog života, prva briga našeg pokolenja, osnovna pogodba kulturnog razvijanja. Danas se ceo svet užasava rata, i većina ljudi pati od njegovih posledica. Ogorčenje je svuda veliko, i ljudi su spremni na svaku nagodbu koja samo izbegava oružani sukob. Ali u isto vreme, na sve strane se pale nesrećne strasti, razdražuje se ozlojeđenost na suseda, iskorišćuje se uspomena na višegodišnje muke, – sve za šovinističke prohteve vlasnika. Duhovi, su dakle, u punom previranu. Danas se stvara ideologija sadašnjeg i budućeg pokolenja. Pobeđiće ona ideja koja bude imala u narodnim slojevima energičnije propovednike i jače argumente.

Radnici na socialnom vaspitanju naroda hoće *mir*, mir po svaku cenu, mir odmah. Njihovi argumenti su: iscrpljenost narodne snage i narodnog bogatstva, volja narodnih masa da žive i rade u slobodi, nužnost mira za podizanje svega što je razoreno i za napredak čovečanstva. Protiv njih su šoviniisti (zabludeni ili prodani), kapitalisti i spekulanti koji se hrane ratom i skupoćom života, militaristi koji ne mogu da dišu u demokratiji. Sa njima su svi drugi slojevi naroda, a naročito radnici u varoši i na selu. Tim neprosvećenim proizvođačima valja prići, pokazati im gde je uzrok današnjem opštem zlu, uveriti ih da im je rat samo štetan, i stvoriti od njih organizovanu vojsku, protiv rata i protiv militarizma. Jedino organizovane i svesne radne mase, ujedinjenje interesima i idealom, mogu ostvariti mir u svetu, za slobodno uživanje svih dobara koja su stvorena i koja se stvaraju njihovim plodnim naporima.

Ljudima valja *otkriti vrednosti* koje već postoje i mogućnosti koje obećavaju još veću uštedu ljudske snage. Nije istina da svaki najbolje iskorišćuje bogatstva koja su mu pristupačna. A ima često oko nas puno neslućenih blaga, i nije mala stvar pokazati nam šta se sve može uzeti od života. Kad osetimo da ih ne možemo imati, mi ćemo se starati da ih osvojimo. Prvo valja znati da ona postoje.

U opšte uzev, narod ne odbacuje civilizaciju. I besmisleno bi bilo odbacivati je. Privredne tekovine vekova, istorisko iskustvo duha, tvorevine nauka i umetnosti, – to su blaga koja su tu da ih primimo, iskoristimo, popularizujemo, uvećamo. Narod treba da vidi Čoveka kako kroz vekove stvara svoju sliku, ocrtava svoj trag na licu zemlje i čini složenom negda tako jednostavnu egzistenciju ljudske vrste. Taj napor je blagosloven, jer je on malo po malo ukrotio surovost našeg instinkta, oslobodavao čoveka od niskih prohteva, stvarao ljudsko dostojanstvo, najvišu među vrednostima.

Život čovekov je prva vrednost, jer je rezervoar energije, miniatura istoriskog stvaranja. Njega valja podići na visinu svetinje, čuvati ga i ulepšati. Sredstva su za to: proizvodi savremene civilizacije. Narodu ih valja otkriti, približiti, i naučiti ga da ih iskoristi. Sve to ima da posluži veličanju Čoveka, pomaganju njegove socialne volje, jačanju njegove vere u Čovečanstvo i u samog sebe. Tako će svaki steći pojam o svojoj ličnoj vrednosti i o vrednosti onih koji ga okružuju. Biti Čovek, – to je religija novoga doba. Poštovati Čoveka u svakom ljudskom biću, – to je prva tačka u programu nove škole.

Danas se *Istina* probija sa strahovitom mukom. Svetlost jedva prodire u mračne kutove ljudskih svesti. Tako malo se zna o pravom stanju stvari, o toku pojedinih događaja, savremenih i prošlih, o težnjama i pobudama raznih društvenih pokreta, da je odista jedan od najvećih zadataka socialnog vaspitanja da širi Istinu: naučnu, filozofsku, političku, istorisku.

„Nije nužno, rekao je Renan, da svi učestvuju u radu na nauci, ali je nužno da svi imaju udela u rezultatima naučnoga rada“. Socialno vaspitanje uzima na sebe da najviše istine učini pristupačnim narodnim masama, jer je ljudima istina potrebna kao što im je potreban vazduh i svetlost. Ono će isto tako razvijati kod svakog građanina lično osećanje odgovornosti koje je suština demokratije, kako u nacionalnom tako i u internacionalnom smislu, i dobija izraza u svima prilikama ličnog i javnog života. Do sada su ljudi radili zato što su morali: socialno vaspitanje im pokazuje zašto rade i čini da ta nužnost postane slobodna volja.

* *
*

Kome se obraća propaganda socialnog vaspitanja? – Kao sam ideal, i delatnost mora biti društvena. Svi slojevi su pozvani da saraduju na razvijanju kulture u jednoj zemlji u kojoj sve ima da se diže, na celoj širini narodnoga tela. Način života seljaka i varošanina, lični odnos među građanima, visina duhovnog i moralnog sadržaja svakog pojedinca, kakvoća naučnog i umetničkog stvaranja u zemlji, – sve su to pitanja od opšteg značaja i tiču se podjednako svih društvenih redova.

Ali mi se ne zanosimo verovanjem da je moguće raditi sa celim svetom u jednom smislu i da će svi primiti našu istinu sa istom gotovošću. Svaka ideja ima svoje privrženike i svoje protivnike, svaki kulturni napredak ima nažalost još i danas, svoje mučenike i svoje tirane. Mi smo spremni na akciju koja je u isti mah i borba. Sukobićemo se sa zabludama svih, sa interesima manjine, sa pokvarenošću nevaljalih.

Mi se obraćamo svima dobrim voljama. Ali znamo da će naš rad i naše ideje naći naročito mnogo pristalica u izvesnim redovima našega društva: kod *radnika* u varoši i na selu, kod *žena* skoro svih klasa i kod *omladine*.

Radnička klasa je „najkrupnije parče Ustava“, i u buduće se sva pitanja moraju rešavati s obzirom na njene potrebe. To je najaktivniji deo društva, najkorisniji i najvažniji. *Nekada se glavna pažnja obraćala na vaspitanje princa, budućega kralja. Demokratija ima za prvi zadatak da vaspita proizvođače. Samo zaslepljeni eksploatatori misle da su za razvijanje industrije nužni radnici koji su nesvesni, demoralisani i neznalice. Sve je jasnije da će buduća ekonomija potražiti pomoć i saradnju samih radnika u upravljanju proizvodnje, sve dok radnici sami ne uzmu u svoje ruke vlast i odgovornost.*

Životni uslovi radnika postaju povoljniji raznim reformama i skraćivanjem radnog vremena. Ali to je više uslov nego uspeh, više mogućnost nego pravo dobro. Bolesti, neznanje i zabludenost će ostati i dalje ako se nove tekovine ne budu racionalno iskoristile. Nesumnjivo je da bi tuberkuloza manje satirala radnike, njihove žene i njihovu decu kad bi oni odvajali veći deo nadnice za stan, kad bi se češće kupali, kad bi manje pili... – Eto posla za radnike na socialnom vaspitanju.

Danas se vrlo mnogo i rado govori o jednoj skoroj socialnoj revoluciji. I hoće čak da nam se zabrani da radimo na temeljnom vaspitavanju narodnih masa, na razvijanju socialnog duha, na duhovnom oslobađavanju radnika. Mi nećemo ulaziti u efikasnost

jednog takvog prevrata u ovoj ili onoj zemlji u ovom trenutku. Stvarnost je jača i pravičnija od svake formule. Ali hoćemo reći da rad socialnog vaspitanja ne isključuje revolucionisanje masa, već da naprotiv ide na stvaranje jedne široke elite koja će biti sposobna da razume i rukovodi celu tehniku proizvodnje i prodaje. I najodlučniji revolucionari priznaju da nije dovoljno stvoriti oduševljenje, i da je potrebno duboko poznavanje celog mehanizma rada, i da su nužne čitave legije ljudi disciplinovanih i sposobnih. *Ex nihilo – nihil!*

Stvarati pristalice, to je jedan posao. Ali nije manje važno razoružavati neprijatelje napretka. Valja oteti njihovom uticaju proizvođače sa sela, udaljene od savremenih ideja, od „kulture atmosfere“. Oni su nada svih nazadnih elemenata, olovo koje svlači kulturni stupanj jednoga naroda, žrtve zabluda, neznanja i neumenja. Sela mogu biti strahovita legla bolesti, zaraza i pijanstva, i sa njihovom propašću cela društvena zgrada slabi u temelju. Socialni vaspitači imaju tamo mnogo posla, i on je isto toliko privlačan koliko je sudbonosan.

Još je privlačnije i možda još sudbonosnije vaspitanje žena. Ž. B. Levi kaže da „vaspitanje ljudi treba početi vaspitavanjem žena“. Reč je razume se o stvaranju građanke, bar na Zapadu. Kod nas se mora početi još dublje: mi imamo 21–25% pismenih žena, jedno na drugo u svima oblastima Jugoslavije. Nužan je dakle čitav jedan nastavni preokret. Dolazi u obzir žena van škole, žena u životu, u radionici, u porodici, u državnoj službi, na ulici.

Učiniti da žene zavole jedan visok ideal, – to je izgleda, najvažniji zadatak socialnog vaspitanja. Ono što je najopasnije kod žena to nije njihovo oduševljenje za ideal suprotan našem (što je vrlo retko), već njihova ravnodušnost, uspavanost njihovog duha, njihovo preziranje svih plemenitih napora. A koliko je danas nužna njena pomoć svima onima koji se bore za trajan mir i za veću socialnu i ekonomsku pravdu! Jedan sličan pokret, ma kako očigledno korisna bila njegova delatnost, ne može imati uspeha ako nema za sebe svetu vatru, gnjev i oduševljenje majki, žena i sestara. Uz to, oni su i same potištene i rado primaju pomoć poštenih naprednih ljudi. Njima se valja obraćati, i kao „novoj većini“, i kao simpatičnim saradnicima i najzad kao vaspitačicama novih pokolenja.

Žene treba da postanu aktivni propovednici novog života, snažnog, zdravog i čistog. One mogu da stvaraju nove ljude sposobne za inicijativu i za lični rad, gotove da svoju energiju dovedu u saglasnost sa harmoničnom akcijom ljudske zajednice. Od njih može da dođe našem društvu jedna visoka kolektivna svest koja čini da se poštuje drugi, da se bori protiv društvenih zala, da se teži boljoj budućnosti svijui.

Pored žena valja ići deci, *omladini*, dok je u školi i kad iz nje izađe. Svi se nadamo da će se kod nas kao i svuda izmeniti školski zakoni. Tom prilikom treba posvetiti pažnju građanskom vaspitanju mladeži: razvijati kod dece pojam o životu sela, varoši i oblasti, svest o širokim ljudskim zajednicama, narodima i državama. Ali to nije sve. Glavnije je: unositi u školu, među učenike i učenice, jedan nov duh, duh socialne pravde, buditi instinkt solidarnosti sa naprednim svetom, veličati stvaralački rad; stvarati potrebu opštenja sa proizvodnim članovima naroda u smislu ekonomske i kulturne saradnje.

Rekli bi smo da je propaganda kod mladeži plodnija no ma koja druga, naročito u jednoj zemlji gde roditelji znaju vrlo malo i gde dete dobije vrlo brzo duhovnu nadmoćnost. Ako njega naučimo boljem, čistijem i racionalnijem životu postigli smo

dvojak uspeh: i ono samo i njegovi roditelji su sa nama. Ta propaganda je i lakša. Deca su uvek na okupu i predavač je siguran da će imati slušalaca. Na njemu je da bude zanimljiv. On će to biti ako donese novih stvari, ako raspravlja pitanja iz neposrednog života sa većim upletanjem praktičnih pokušaja u zemlji i na strani.

Ne treba misliti da će delo socialnog vaspitanja dece biti ostavljeno samo učiteljima i nastavnicima. Lekari, slikari, muzičari i drugi stručnjaci mogu takođe doprineti kulturnom razvijanju omladine. Preko njih će u školu ući život, praksa, stvarnost sa svima lepotama i nužnostima. Taj dodir sa životom se još više postiže upoznavanjem dece sa načinom proizvodnje u varoši i na selu, posetom radionica, zavoda, državnih i privatnih ustanova. Što više ljudi, što više stvari, što više iskustava u najosetljivijim godinama života, – eto šta treba dati!

*
* *
*

Mi zamišljamo dakle jedan širok posao, svestran i radikalno, prema tome kritički, stvarajući i borbeno. On bi se stavio u službu raznim organizacijama radničkim, ženskim i omladinskim koje već postoje i vršio svima sredstvima moderne propagande: predavanjima, knjigama, člancima, u novinama i časopisima svake vrste, naročitim izdanjima; posećivanjem raznih javnih ustanova; osnivanjem zajednica za socialno vaspitanje, bliskim dodirima sa proizvođačima, u kooperativama, u radionicama, na njivama.

Sve bi to imala da radi jedna snažna falanga intelektualaca spremnih da se obrate masama radnog sveta, žena i mladeži, da ih hrabre u njihovim naporima, da ih vaspitaju, da ih organizuju. Ne bi trebalo cepati snage i osnivati stotine udruženja sa približno istim ciljem. Bolje je taj rad uneti u neku veliku organizaciju, živu i slobodnu, u kojoj će se svi članovi kretati, razvijati i izrađivati bez ometanja. Sve će spajati jedan ideal, a svaki će raditi po svojoj naravi, više ili manje revolucionarno.

Najzad, ne određujemo odmah granice naše delatnosti, i ne dajimo joj neposredan cilj. Događaji će pokazati kojom brzinom treba ići, i koliko etapa treba spaliti. Mi pak moramo biti gotovi na sve, da nas ni jedna nova situacija ne bi iznenadila. Budimo kao lekari koji uvek i svuda znaju šta imaju da rade: u miru i u ratu, na veselju i u požaru...

PREGLED SADRŽINE

	STRANA
UVODNA REČ	
DRUŠTVO BEZ KOMPASA	
<i>Jevtini životi</i>	10
<i>Iskidani živci</i>	14
<i>Bez korena</i>	19
<i>Samsonova kosa</i>	24

NOVA MERILA VREDNOSTI

<i>Osnovno merilo: Rad</i>	29
<i>Kult Rada</i>	31
<i>Disciplina</i>	35
<i>Društvena pravda i čovečnost</i>	41

NOVI METODI RADA

<i>Udruživanje radi stvaranja</i>	45
<i>Organizovanje proizvodnje</i>	53
<i>Proizvoditi više</i>	53
<i>Raditi za 95% publike</i>	55
<i>Rad uprostiti i racionalizovati</i>	58

NOVA SLAVLJA

<i>Praznik Rada</i>	63
<i>Slava Rada</i>	68
<i>Majski Zavet</i>	72
<i>Zadružni Dan</i>	74

ZAKLJUČAK

<i>Socialno vaspitanje</i>	77
----------------------------	---	---	---	---	---	---	----